

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНИЙ
РЕСУРС РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

ШАРШОНЬ МИКОЛА ЗІНОВІЙОВИЧ

Науковий керівник:
д.е.н., професор Кізима Т.О.

Тернопіль – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	7
1.1. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс національної економіки: теоретико-концептуальний аспект	7
1.2. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: сутність, види, загальна характеристика	15
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ВАЖЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	22
2.1. Аналіз чинної практики використання заощаджень домогосподарств на ринку банківських послуг: основні переваги та потенційні загрози	22
2.2. Прагматизм недержавного пенсійного забезпечення як перспективної форми заощаджень домогосподарств в Україні	31
2.3. Оцінювання інвестиційного потенціалу неорганізованих заощаджень домогосподарств	39
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ ДО ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	48
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку глобальної економіки заощадження домогосподарств економічно розвинених країн світу слугують вагомим джерелом внутрішніх інвестицій. Не стала винятком у цих процесах й Україна, проте заощадження наших співвітчизників поки що умовно можна вважати потенційно вагомим інвестиційним ресурсом української економіки, спроможним забезпечити економічне зростання у перспективі.

Слід акцентувати, що незважаючи на важливість заощаджень населення як потужного джерела забезпечення реального сектора економіки необхідними інвестиційними ресурсами, вони все ж таки здатні створювати і певну невизначеність й продукувати певні ризики для розвитку української економіки, адже на їхні обсяги досить сильно здійснює вплив низка чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Водночас важливо наголосити, що напрями реформування базових економічних основ розвитку будь-якої країни світу суттєво впливають і на модернізацію та розвиток відповідних форм заощаджень домогосподарств. Тож дослідження специфіки формування та використання заощаджень домогосподарств в Україні є надзвичайно необхідним і своєчасним, що обумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Неоціненний внесок у формування та еволюцію теорії заощаджень здійснили відомі зарубіжні науковці (Г. Беккер, С. Брю, Л. Вальрас, Дж. К. Гелбрейт, У. Джевонс, Дж. М. Кейнс, К. Макконел, Г. Марковіц, Дж. К. Менгер, Ф. Модільяні, П. Самуельсон, М. Фрідман) і вітчизняні учені (М. Алексеєнко, А. Берегуля, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, А. Вожжов, О. Драган, С. Єгоричева, О. Задоя, О. Заславська, М. Іващенко, Т. Кізима, Г. Македон, А. Мельник, В. Нагайчук, Є. Носова, А. Рамський, В. Рисін, М. Савлук).

Проте слід акцентувати, що питання впливу заощаджень домогосподарств на розвиток української економіки в умовах пандемічних

шоків та військової агресії з боку РФ не є достатньо висвітленими у сучасній науковій фінансовій літературі, відтак потребують ґрунтовного теоретико-прикладного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є розвиток теоретико-методологічних положень і вироблення практичних рекомендацій щодо формування стратегічних векторів підвищення ролі заощаджень домогосподарств як важливого інвестиційного ресурсу національної економіки в умовах нинішньої складної фінансово-економічної та військово-політичної ситуації в Україні.

Відповідно до зазначеної мети у роботі вирішено низку завдань:

- обґрунтувати концептуально-теоретичні засади заощаджень домогосподарств як потужного інвестиційного ресурсу вітчизняної економіки;
- охарактеризувати фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до сучасних інвестиційних процесів;
- проаналізувати основні переваги та потенційні ризики заощаджень домогосподарств на ринку банківських послуг України;
- дослідити прагматизм інвестування заощаджень домогосподарств на вітчизняному ринку недержавного пенсійного забезпечення;
- оцінити інвестиційний потенціал неорганізованих заощаджень українських домогосподарств;
- виокремити напрями активізації залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів в умовах нинішньої складної фінансово-економічної та військово-політичної ситуації в Україні.

Об'єктом дослідження є заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс економічного розвитку.

Предмет дослідження – теоретико-прагматичні аспекти впливу заощаджень домогосподарств на розвиток інвестиційних процесів в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічний базис кваліфікаційної роботи сформував фундаментальні положення класичної

економічної теорії, теорії заощаджень та сучасних теорій економічного розвитку, а також наукові праці знаних українських та зарубіжних учених у сфері заощаджень та інвестування національних економік. Для вирішення поставлених завдань у роботі використані такі загальні та специфічні наукові методи дослідження: альтернативного аналізу, узагальнення, діалектичний, абстрактно-логічний, метод аналогії, абсолютних та порівняльних переваг, теоретичного моделювання, системно-структурний, статистичного аналізу, індукції та дедукції, порівняння, формалізації і графічний методи.

Інформаційну базу дослідження складають: Закони України, аналітичні та статистично-інформаційні матеріали Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, дані Державної служби статистики України, матеріали наукових періодичних видань, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних положень й обґрунтуванні здійснення невідкладних заходів, спрямованих на підвищення ролі заощаджень домогосподарств у розвитку інвестиційних процесів в Україні, що у перспективі сприятиме поступовому збільшенню як добробуту громадян зокрема, так і зростанню економіки й добробуту суспільства загалом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у доцільності використання найбільш вагомих положень і рекомендацій автора у діяльності державних органів влади та управління в Україні у процесі формування стратегічних векторів державної фінансової політики й політики стимулювання заощаджень громадян, а також при формуванні стратегії розвитку фінансового ринку України.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів та висновків, містить 14 рисунків і 11 таблиць. Основний текст роботи викладено на 60 сторінках. Список використаних джерел налічує 62 найменування на 7 сторінках.

Апробація результатів дослідження. Найвагоміші науково-теоретичні й практичні результати кваліфікаційного дослідження пройшли апробацію та були опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (м. Тернопіль, 2022 р).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс національної економіки: теоретико-концептуальний аспект

У нинішніх реаліях розвитку глобальної економіки «мобілізація тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб та їх ефективний розподіл між різними секторами економічної системи, що здійснюється за допомогою фінансового ринку» [25, с. 63], поступово стає одним із пріоритетних векторів розбудови сучасної економіки будь-якої країни світу, зокрема і України.

Передусім зазначимо, що у сучасних реаліях пандемічних шоків, пов'язаних із поширенням коронавірусної інфекції, та початку військових дій, спровокованих РФ на території України, активні в минулому процеси формування і використання заощаджень українськими домогосподарствами значно уповільнилися. Проте вважаємо, що, навіть попри негативний вплив кризових явищ на обсяги заощаджень населення, «інвестиційний потенціал вітчизняних домогосподарств все ще залишається великим, і його потрібно якнайефективніше використати в сучасних економічних умовах» [27, с. 201].

Відтак є потреба дослідити економічну сутність, мотиви, фактори й основні форми заощаджень домогосподарств як потужного внутрішнього інвестиційного ресурсу держави.

Варто акцентувати, що дослідження різнопланових аспектів формування й використання основних форм заощаджень домогосподарств відображене у потужному науковому доробку як зарубіжних, так і українських науковців. Водночас слід наголосити, що у сучасній економічній

думці загалом й теорії заощаджень зокрема і донині існують певні розбіжності у тлумаченні досліджуваного нами поняття, що обумовлено передусім його багатоаспектністю і багатогранністю.

Насамперед доцільно акцентувати, що учені традиційно під заощадженнями населення розуміють «частину доходу, яка залишається після сплати податків і не споживається» [34, с. 106] чи «різницю між використовуваним індивідом доходом і його видатками на споживання» [53, с. 622]. Як слідує із вищенаведених визначень, основний акцент авторами зроблено саме на взаємозалежності двох домінуючих процесів, які проходять на рівні домогосподарств, а саме: процесів споживання і процесів заощаджень, що насамперед відображає методичний контекст формування заощаджень населення.

Також серед вітчизняних науковців поширеним є визначення заощаджень домогосподарств як «частини грошових доходів населення, яка формується за рахунок скорочення поточного споживання (зادля накопичення) і призначена для забезпечення потреб у майбутньому» [50, с. 174]. Водночас слід акцентувати, що заощадження населення не завжди формуються «за рахунок скорочення поточного споживання», а, скажімо, можуть формуватися, до прикладу, за рахунок зростання доходу домогосподарства при стабільному споживанні).

Схоже визначення наводять автори «Економікс» Дж. Сломан і М. Саткліфф, зазначаючи, що «заощадження – це «дохід, який домогосподарства прагнуть не витратити, а відкладати на майбутнє» [54, с. 396]».

Український науковець А. Берегуля, розглядаючи заощадження населення як відкладене споживання домогосподарств, виокремлює водночас такі «форми заощаджень: натуральна, грошова та фінансова» [5, с. 8].

Відтак у зазначеному контексті більш чітким та конкретизованим вважаємо трактування досліджуваного нами поняття, викладене українським науковцем М. Алексеєнком, який стверджує, що «заощадження – це частина доходів суб'єктів економіки, не використана на споживання, сплату податків,

неподаткових платежів і призначена для забезпечення потреб у майбутньому» [1, с. 8].

Проте варто зазначити, що сучасна економічна і фінансова думка пропонують також й дещо інший підхід до тлумачення заощаджень населення, під якими дослідники розуміють «використання грошових ресурсів з метою отримання майбутніх доходів або забезпечення майбутнього споживання» [14, с. 170] чи «витрати громадян інвестиційного характеру у випадку їх капіталізації як активного способу витрачання грошових коштів, фіскально перерозподілених та споживчо невикористаних» [52, с. 28]. Як слідує із вищенаведених визначень, їм властивий так званий «процесний» підхід (тобто, трактування заощаджень населення як процесу «використання грошових ресурсів» або ж процесу «витрачання грошових коштів»). Водночас слід акцентувати, що у першому визначенні автор висвітлює лише процес формування організованих заощаджень населення, не беручи до уваги таку важливу їх компоненту як неорганізовані заощадження, котрі наразі вилучені домогосподарством з обігу, будучи відкладеними на певний час для їх використання у майбутньому. Щодо другого визначення варто зазначити, що заощадження населення передбачають не тільки використання накопичених ресурсів на інвестиційні цілі, але це може бути, скажімо, формування неорганізованих заощаджень (своєрідної фінансової «подушки безпеки», котру населення зберігає передусім у готівковій формі).

Тож, враховуючи вищевикладені аргументи, зазначимо, що, на наш погляд, найбільш повним і багатоаспектним є визначення заощаджень домогосподарств як «частину доходів населення, яка залишається після сплати обов'язкових платежів та здійснення поточних споживчих витрат, і яку члени домогосподарств вкладають передусім у фінансові (рідше – нефінансові) активи з метою отримання майбутніх доходів або ж відкладають (виводять на певний період часу з особистого користування) з метою задоволення майбутніх потреб» [27, с. 202]. Вважаємо, що саме у цьому

визначенні сконцентровані базові аспекти поняття «заощадження», зокрема: механізм, мета і основні форми заощаджень населення.

Також цілком погоджуємося із автором у тому, що «за своєю сутністю заощадження – це передусім складна і багатогранна економічна категорія, яка характеризує відносини, що виникають між економічними суб'єктами (домогосподарствами, підприємствами, інституціями фінансового ринку, державою) з приводу розподілу отриманих доходів та формування відповідних фондів грошових коштів, покликаних забезпечувати споживання або зростання доходів їхніх власників у майбутньому» [24, с. 243]. Абсолютно доцільним і вмотивованим вважаємо дослідження заощаджень домогосподарств також і як притаманного сучасному суспільству явища, згідно з яким заощадження «відображають внутрішні (неорганізована форма заощаджень) і зовнішні (організована форма заощаджень) грошові потоки домогосподарств» [27, с. 201]. Безумовно, заощадження домогосподарств за змістом – це «фонди грошових коштів, які домогосподарства формують з метою задоволення своїх майбутніх потреб або забезпечення майбутніх доходів» [27, с. 201]. Ну, і насамкінець, за формою заощадження домогосподарств – «це частина неспожитого у поточному періоді сукупного доходу домогосподарства, яка при організованій формі заощаджень може трансформуватися в інвестиційні витрати (тобто витрати, спрямовані на приріст фінансових активів домогосподарства), а при неорганізованій формі – виводитися на певний час з обігу (тобто залишатися «на руках» у населення)» [27, с. 201].

Відтак, виходячи із вищевикладеного, зазначимо, що загалом усі заощадження домогосподарств доцільно поділяти на: «організовані (кошти, які за допомогою посередників: банків, небанківських кредитних установ, страхових компаній, інститутів спільного інвестування тощо розміщені на фінансовому ринку і приносять їхнім власникам дохід у вигляді відсотків, дивідендів) та неорганізовані (кошти в національній та іноземній валюті, що знаходяться у населення, в банківських сейфах тощо)» [27, с. 203].

Водночас слід зазначити, що організована форма заощаджень, безумовно, є більш економічно ефективнішою і набагато вигіднішою як безпосередньо для самих домогосподарств, так і фінансових інституцій та держави загалом, позаяк кожен із вищенаведених суб'єктів може отримувати певні вигоди за умови успішного розміщення акумульованих ресурсів на фінансовому ринку. Проте найвагомими вадами неорганізованих заощаджень населення є неможливість отримувати від них будь-які доходи, а також і те, що вартість цих коштів постійно нівелюватиме інфляція.

Також слід наголосити, що вагомою ознакою класифікації заощаджень є їхні мотиви, у зв'язку з чим усі заощадження населення загалом поділяють на мотивовані й немотивовані. З-поміж основних мотивів, котрі спонукають членів домогосподарств формувати власні заощадження, дослідники виділяють такі:

- «створення резерву на випадок непередбачених обставин (наприклад, хвороби, нещасного випадку, втрати роботи) – мотив перестороги;
- бажання забезпечити добробут наступного покоління – мотив спадку;
- накопичення заощаджень у працездатному віці з метою забезпечення гідного майбутнього (наприклад, турбота про старість, майбутній добробут дітей, їх освіту, одруження) – мотив життєвого циклу;
- накопичення коштів для купівлі товарів тривалого користування або ж оплати послуг, які потребують значних коштів (придбання автомобіля, нерухомості, здобуття освіти, організація відпочинку, оплата медичного обслуговування тощо) – накопичувальний мотив;
- задоволення почуття скнарості шляхом немотивованого накопичення грошей та інших активів – мотив жадібності;
- насолоджування почуттям матеріальної незалежності та свободою дій і поведінки – мотив незалежності;
- здійснення заощаджень з метою отримання прибутку – інвестиційний мотив» [27, с. 202-203].

Також ваговою ознакою, за якою класифікують усі заощадження домогосподарств, є і форми їх здійснення, серед яких домінують: готівкові кошти як у національній, так і іноземних валютах; кошти на депозитних рахунках у банківських і небанківських фінансово-кредитних інституціях, вкладення у пайових (акції) і боргові (облігації підприємств, облігації внутрішньої державної позики) цінні папери.

Принагідно зазначимо, що окремі науковці виокремлюють також і таку форму заощаджень домогосподарств як квазізаощадження, котрі «передбачають придбання домогосподарствами різного роду матеріальних активів: нерухомості, дорогоцінних металів і каменів, антикваріату, картин та інших матеріальних об'єктів, вкладення в які дозволяють вберегти заощадження від знецінення або ж отримати додатковий дохід» [4, с. 95].

Однак більш ґрунтовний аналіз найпоширеніших форм заощаджень українських домогосподарств буде здійснено у другому розділі кваліфікаційної роботи.

Важливим аспектом дослідження заощаджень домогосподарств є також характеристика факторів, які, у свою чергу, здійснюють суттєвий вплив на формування таких заощаджень.

Сучасною фінансовою наукою та практикою доведено, що найбільш вагомими чинниками впливу як на обсяги, так і структуру заощаджень домогосподарств є передусім чинники економічного характеру, серед котрих насамперед виділимо: обсяг одержуваного усіма членами домогосподарств доходу, а також доходу, який залишається у них після сплати всіх обов'язкових платежів; склад, структуру та пріоритетні напрями споживчих витрат населення; індекс споживчих цін; розмір відсоткових ставок за депозитами та величину податкового навантаження на громадян; рівень розвиненості усіх сегментів фінансового ринку країни; пропозиція інвестиційних інструментів для пересічних громадян; загальну макроекономічну ситуацію в країні.

Суттєвий вплив на процеси формування і використання заощаджень

населення здійснюють також і низка соціальних факторів, з-поміж котрих: наявність сталої соціальної стабільності в державі, оптимальна соціальна структура суспільства і відповідна стратифікація населення, реальний стан системи соціального захисту населення, рівень довіри (або ж недовіри) громадян до органів державної влади загалом і національної валюти та організацій вітчизняного фінансового ринку зокрема.

Значний вплив на динаміку заощаджень населення здійснюють також і демографічні фактори, серед яких: кількість і вік членів домогосподарств, рівень їхньої освіти загалом і рівень їхньої фінансової грамотності зокрема, зайнятість членів домогосподарств по секторах національної економіки, а також ряд психологічних факторів: менталітет населення тієї чи іншої країни, національна специфіка і звичаї ведення фінансово-господарської діяльності, певні традиції і набутий досвід здійснення власних заощаджень, домінування тих чи інших мотивів заощаджень, потенційні очікування членів домогосподарств стосовно зміни цін та їх впливу на загальний дохід.

До того ж, абсолютно переконані, що на формування і використання заощаджень домогосподарств суттєво впливають також політичні фактори (нестабільність політичної ситуації в країні, що ми можемо спостерігати зараз в Україні, неефективність державної фінансової політики загалом та політики заощаджень зокрема) і територіальні (місце проживання членів домогосподарства: міський населений пункт чи сільська місцевість) фактори.

Також важливо акцентувати, що на обсяги та структуру заощаджень населення здійснюють вплив не тільки усі вищенаведені фактори економічного та позаекономічного характеру, але й такий вагомий ментальний фактор як психологічна схильність громадян до здійснення ними заощаджень. Відтак дослідники виділяють два важливих поняття – так звані «середню і граничну схильність домогосподарств до заощаджень».

При цьому слід наголосити, що середня схильність до заощаджень слугує «психологічним чинником, який свідчить про прагнення людей заощаджувати і визначається часткою заощаджень у доході:

$$APS = \frac{S}{Y},$$

де: APS – середня схильність до заощаджень;

S – величина заощаджень домогосподарств;

Y – використований дохід (загальна величина усіх доходів за мінусом сплачених податків та інших обов’язкових платежів)» [24, с. 255].

А гранична схильність до заощаджень – це певна «величина додаткового заощадження, що його спричиняє одна додаткова одиниця використовуваного доходу» [24, с. 257]. Таким чином, маємо підстави стверджувати, що гранична схильність домогосподарств до заощаджень показує ту частину додаткового доходу, що спрямовується членами таких господарств на додаткові заощадження. Відтак «гранична схильність до заощаджень визначається як відношення зміни у заощадженнях до тієї зміни використовуваного доходу, яка спричинила цю зміну у заощадженнях:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y},$$

де: MPS – гранична схильність до заощаджень;

S – зміна величини заощаджень домогосподарств;

Y – зміна величини використовуваного доходу» [24, с. 257].

Підводячи підсумки, відмітимо, що рівень добробуту вітчизняних домогосподарств суттєво залежить від функціонування ефективного і добре розвиненого ринку заощаджень в Україні. Позаяк «у випадку, коли заощадження домогосподарств все активніше трансформуватимуться у фінансові активи, будуть створені умови для дотримання економічних інтересів усіх суб’єктів ринку: домогосподарств, котрі прагнуть мінімізувати свої ризики та підвищити збереженість і надійність фінансових активів; держави, яка прагне збільшити свої доходи за рахунок ефективного залучення до ринкових відносин усіх економічних агентів і забезпечити макроекономічну стабільність; юридичних осіб, котрі отримують безперечну вигоду у формі залучення короткострокового і довгострокового позикового капіталу від фінансово-банківських структур; фінансово-кредитних

інституцій, які формують свої пасиви передусім за рахунок фінансових активів домогосподарств» [27, с. 205-206].

Тож абсолютно переконані, що на нинішньому надзвичайно складному етапі розвитку не лише національної економіки, але й державності загалом важливим пріоритетом має стати формування належних нормативно-правових, соціально-економічних та фінансових передумов для активного залучення заощаджень громадян на фінансовий ринок України і подальшу їх трансформацію у потужний внутрішній інвестиційний ресурс розвитку національної економіки.

1.2. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: сутність, види, загальна характеристика

Спершу зазначимо, що «для того, щоб заощадження населення були ефективно використані іншими економічними одиницями, вони повинні спочатку бути належним чином організовані, а потім – трансформовані в інвестиції» [23, с. 22].

Під поняттям «трансформація заощаджень домогосподарств в інвестиції» науковці передусім мають на увазі «механізм перетворення тимчасово вільних коштів (грошових ресурсів) домогосподарств у фінансові та нефінансові (матеріальні і нематеріальні) активи з метою отримання майбутнього доходу на ці вкладення» [23, с. 23]. Принагідно зазначимо, що по своїй суті поняття трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси «передбачає майбутнє зростання доходу за рахунок максимально прибуткового вкладення вільних грошових ресурсів при умові мінімізації інвестиційних ризиків» [23, с. 23]. Відтак виокремивши заощадження домогосподарств за основними ознаками (табл. 1.1), охарактеризуємо інструменти їх залучення до інвестиційних процесів.

Таблиця 1.1

Класифікація заощаджень домогосподарств за основними ознаками

Ознака класифікації	Види заощаджень	Загальна характеристика
За функціональним спрямуванням	Мотивовані	Добровільні заощадження, що здійснюються на підставі певних мотивів (мотив спадку, інвестиційний мотив тощо)
	Немотивовані	Вимушені заощадження, коли домогосподарства через певні, незалежні від них обставини, змушені відмовлятися від звичних обсягів споживання і збільшувати свої заощадження
За характером мобілізації	Організовані	Кошти, які за допомогою посередників; банків, небанківських кредитних установ, страхових компаній, інститутів спільного інвестування тощо розміщені на фінансовому ринку і приносять їхнім власникам дохід у вигляді відсотків, дивідендів
	Неорганізовані	Кошти в національній та іноземній валюті, що знаходяться на руках у населення, в банківських сейфах, а також кошти, вкладені у товари тривалого користування та майно
За формою здійснення	Готівкові	Кошти в національній та іноземній валютах
	Кошти на рахунках фінансово-кредитних установ	Кошти на рахунках у банках та небанківських фінансово-кредитних установах (кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди тощо)
	Вкладення	Вкладення у цінні папери, нерухомість, золото, антикваріат, твори мистецтва тощо

Насамперед зазначимо, що фінансові інструменти – це «різноманітні фінансові активи, які обертаються на ринку, є законними вимогами власників цих активів на отримання певного (як правило, грошового) доходу в майбутньому і за допомогою яких реалізуються операції на фінансовому ринку. Основними інструментами на фінансовому ринку є готівкові гроші, банківські кредити, цінні папери» [57, с. 398]. Відтак маємо підстави припустити, що узагальнено фінансові інструменти певним чином можна ототожнювати фактично із основними формами заощаджень населення.

Загалом усі фінансові інструменти, зважаючи на їхню різноманітність, фахівці класифікують за такими основними ознаками. За видами ринків:

- «інструменти кредитного ринку (гроші і розрахункові документи, які обертаються на цьому ринку);

- інструменти фондового ринку (цінні папери, що тут обертаються);
- інструменти валютного ринку (іноземна валюта, розрахункові валютні документи та окремі види цінних паперів, які обслуговують ринок);
- інструменти ринку фінансових послуг (фінансові послуги, які надаються фінансовими інституціями (банками і небанківськими кредитними установами, факторинговими і лізинговими компаніями, фондовими і валютними біржами, страховими компаніями тощо) суб'єктам фінансових відносин – підприємницьким структурам, державі та громадянам);
- інструменти ринку золота (срібла, платини): названі види цінних металів, які використовують з метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також цінні папери, які обслуговують цей ринок.

За періодом обертання:

- короткострокові фінансові інструменти (з періодом обігу до одного року), що обслуговують операції на ринку грошей;
- довгострокові фінансові інструменти (з періодом обігу більше одного року), що обслуговують операції на ринку капіталів. До цього виду фінансових інструментів належать і безстрокові фінансові інструменти, кінцевий строк погашення яких не встановлено (наприклад, акції).

За характером фінансових зобов'язань:

- інструменти, додаткові фінансові зобов'язання за якими не виникають (валютні цінності, золото тощо);
- боргові фінансові інструменти, які характеризують кредитні відносини між їх покупцем і продавцем та зобов'язують боржника погасити в передбачені строки їх номінальну вартість і заплатити винагороду у формі відсотка (облігації, векселі, чеки тощо);
- пайові фінансові інструменти, які підтверджують право їх власника на частку в статутному капіталі емітента і на отримання відповідного доходу (акції, інвестиційні сертифікати тощо)» [57, с. 398-399].

Відтак, підсумовуючи вищевикладене, основними фінансовими інструментами залучення заощаджень домогосподарств до сучасних

інвестиційних процесів можемо вважати: готівкові кошти у формі національної та іноземної валют, банківські депозити, кошти на рахунках у небанківських фінансово-кредитних установах (кредитних спілках, недержавних пенсійних фондах, страхових компаніях тощо), цінні папери, золото та інші дорогоцінні метали і каміння.

Безумовно, «традиційно популярною і найбільш привабливою для українців формою заощаджень продовжують залишатися банківські депозити» [21, с. 61], яким властива низка переваг та окремі вади, про що детальніше вестиметься мова у наступному розділі кваліфікаційної роботи.

Проте слід зазначити, що банківські депозити, хоча й важлива, та все ж не єдина форма заощаджень, котра користується попитом у населення. Адже українські домогосподарства активно вкладають свої тимчасово вільні кошти також і у небанківські фінансово-кредитні інституції, насамперед кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя.

Доволі поширеною та такою, що вважається досить надійною серед наших співвітчизників формою заощаджень є також золото та інші дорогоцінні метали, позаяк саме їх вартість демонструє стабільний тренд до зростання (особливо в часи фінансово-економічних потрясінь, коли їх ціна стрімко зростає у порівнянні з іншими активами: цінними паперами, валютою тощо). Однак тут варто акцентувати, що така форма заощаджень може бути ефективною, як правило, у довготривалій перспективі.

В умовах економічної нестабільності зазвичай зростає роль такої форми заощаджень домогосподарств як неорганізовані заощадження населення, тобто накопичення готівки у національній чи іноземній валютах, яка знаходиться поза фінансовим ринком. Головною, і мабуть єдиною, перевагою цієї форми заощаджень є її висока ліквідність.

На жаль, такий фінансовий інструмент як цінні папери не є нині досить поширеним серед українців, позаяк наші співвітчизники мало обізнані із специфікою функціонування фондового ринку в Україні та не зовсім довіряють його інституціям.

Таким чином, дослідження основних фінансових інструментів залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів дає підстави стверджувати, що конкретні рішення домогосподарств стосовно доцільності здійснення заощаджень і вибору конкретних інструментів для інвестування поєднують у собі не лише елементи об'єктивного оцінювання громадянами загальної макроекономічної ситуації і рівня власних доходів, але й суб'єктивні оцінки співвідношення дохідності і ризику в інвестуванні.

Принагідно зазначимо, що, «формуючи особисті заощадження, населення переслідує передусім завдання-мінімум – зберегти власні заощадження, а також досягти завдання-максимуму – якомога вигідніше примножити свій капітал із якнайменшими ризиками втрати доходів. Причому досягнення цих завдань є важливим як для самих домогосподарств (адже невдалий вибір форми заощаджень знижує спонукальні мотиви для заощаджень в майбутньому), так і для держави (оскільки невеликі, але масові заощадження населення формують масивні обсяги національних заощаджень, що стимулює економічний розвиток» [21, с. 60-61].

Відтак можемо стверджувати, що участь вітчизняних домогосподарств у сучасних ощадно-інвестиційних процесах визначається, передусім, їхнім інвестиційним потенціалом як сукупністю фінансових ресурсів, які можна вигідно інвестувати у найбільш привабливі інструменти фінансового ринку; а також спроможністю ефективно використати цей потенціал.

Загалом термін «інвестиційний потенціал» у сучасній науковій економічній літературі трактується доволі неоднозначно і різноаспектно, а саме стосовно: країн, регіонів, галузей, та окремих інституційних одиниць.

У контексті нашого дослідження вважаємо, що передусім фінансові, а також нематеріальні (насамперед, інтелектуальні людські) ресурси є тими вагомими складовими, що «запускають» процес трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції та формують безпосередньо їхній інвестиційний потенціал. Водночас слід акцентувати, що фінансові ресурси лише тоді перетворюються на інвестиційний потенціал, коли достатніми є

можливості, умови, засоби та здатності для їх використання як інвестиційних ресурсів та отримання очікуваного фінансового результату. Причому науковці наголошують, що чим ефективнішим буде поєднання зазначених чинників, тим кращим (прибутковішим) буде результат.

Відтак вважаємо, що інвестиційний потенціал доцільно трактувати як сукупність різного роду елементів (компонент), що перебувають у постійній динаміці і, водночас, тісному взаємозв'язку один з одним. При цьому повністю погоджуємося із Р. Квасницькою, яка переконана, що «структурно інвестиційний потенціал включає одразу дві складові, які узагальнено уособлюють його формування і використання» [20, с. 133] (рис. 1.1).

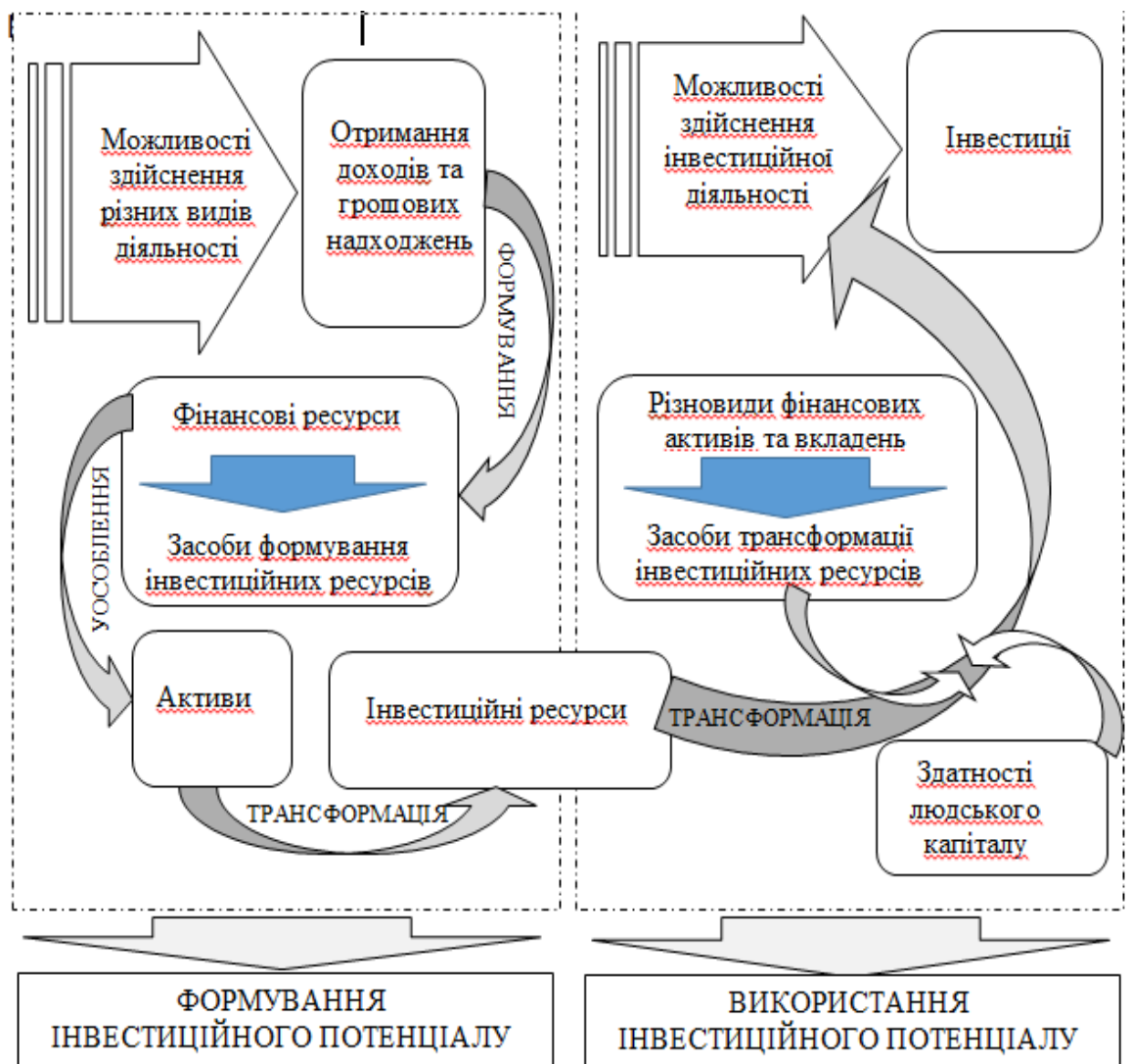

Рис. 1.1. Структурно-логічна схема формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств [20, с. 133]

Таким чином, можемо стверджувати, що інвестиційний потенціал за своєю сутністю є чітким відображенням наявних можливостей, здатностей та засобів формування інвестиційних ресурсів і подальшої їх ефективної трансформації при здійсненні інвестиційної діяльності.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних підходів до дослідження сутності заощаджень домогосподарств та основних фінансових інструментів їх залучення до інвестиційних процесів довів, що в сучасних умовах заощадження домогосподарств є важливим фактором соціально-економічного розвитку держави та залишаються основним джерелом інвестиційних ресурсів для розвитку національної економіки.

Ефективне залучення та раціональне використання заощаджень домогосподарств потребує наявності прозорого, розвиненого ринку дієвих фінансових інструментів, створення якого передбачає участь у цьому процесі інституцій банківського і небанківського секторів національної економіки, а також активної участі держави. Основними інструментами на фінансовому ринку є грошові кошти у формі національної та іноземної валют, банківські депозити, кошти на рахунках у небанківських фінансово-кредитних установах (кредитних спілках, недержавних пенсійних фондах тощо), цінні папери, золото тощо, кожен з яких має не лише свої переваги, але й певні недоліки.

Ефективність використання домогосподарствами основних інструментів інвестування на фінансовому ринку напряму залежить від рівня особливостей формування і використання їх інвестиційного потенціалу. Сутність інвестиційного потенціалу домогосподарств запропоновано розглядати як сукупність елементів (компонент), які знаходяться у постійній динаміці та перебувають у тісному взаємозв'язку один з одним.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ВАЖЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз чинної практики використання заощаджень домогосподарств на ринку банківських послуг: основні переваги та потенційні загрози

У нинішніх складних соціально-економічних та військово-політичних умовах, пов'язаних із поширенням коронавірусної інфекції в Україні і світі та початку повномасштабної війни РФ проти України надзвичайно актуальною продовжує залишатися проблема ефективного використання заощаджень домогосподарств як додаткового ресурсу для зменшення негативного впливу пандемічних шоків і поетапного відновлення та розбудови вітчизняної економіки.

Зважаючи на те, що «за сучасних умов не можна обмежуватися інформацією про встановлені на певний час економічні відносини. Велике значення має також інформація про еволюцію цих відносин, тривалішу динаміку економічного розвитку» [22, с. 37], проаналізуємо використання інвестиційного потенціалу заощаджень вітчизняних домогосподарств на ринку банківських послуг України упродовж останніх шести років.

Спершу варто наголосити, що питома вага заощаджень у доходах населення України (табл. 2.1) упродовж останніх років демонструє від'ємні значення, що свідчить про переважне використання нашими співвітчизниками раніше накопичених заощаджень саме у кризові періоди 2019-2021 років, спровоковані поширенням пандемії коронавірусу та запровадженням локдауну, а відтак і неможливістю отримувати звичні доходи та здійснювати достатній обсяг заощаджень.

Таблиця 2.1

Динаміка заощаджень у доходах населення України у 2016-2021 рр. [12]

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1. Доходи – всього, млн грн	2002383	2475826	3219518	3699346	3972428	4698611
2. Заощадження (нагромадження нефінансових активів і приріст фінансових активів) – всього, млн грн.	-18400	-68980	16771	-116165	-17017	-177369
3. Частка заощаджень (їх використання) у доходах, %	-0,92	-2,79	0,52	-3,14	-0,43	-3,78

Так, у 2021 році спостерігаємо від’ємний приріст заощаджень (тобто їх використання) у розмірі -3,7% порівняно з 2020 роком (рис. 2.1). Це і не дивно, адже, як свідчать дані Державної служби статистики України, реальний наявний дохід українців у карантинному 2021 році теж знизився (на 4,3%) у порівнянні із 2020 роком (рис. 2.2).

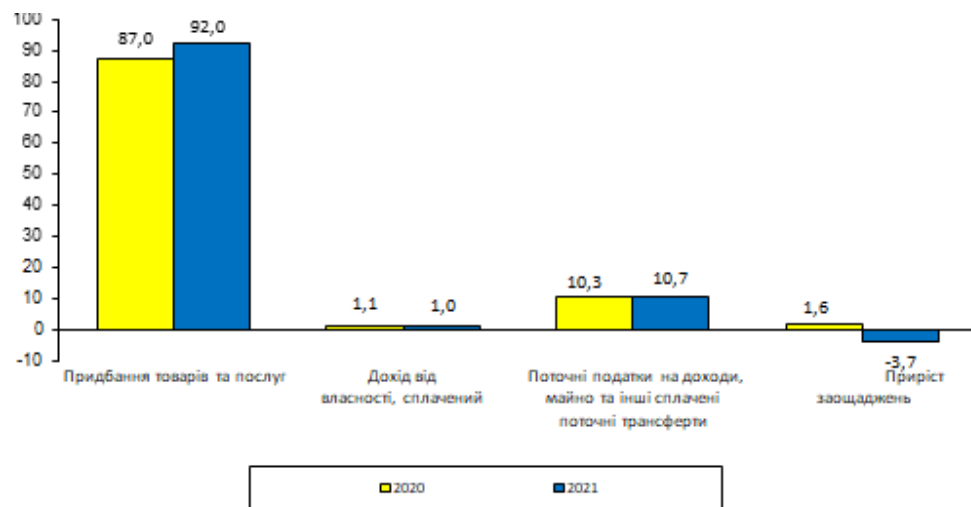

Рис. 2.1. Структура витрат і заощаджень населення України у 2020-2021 роках [12]

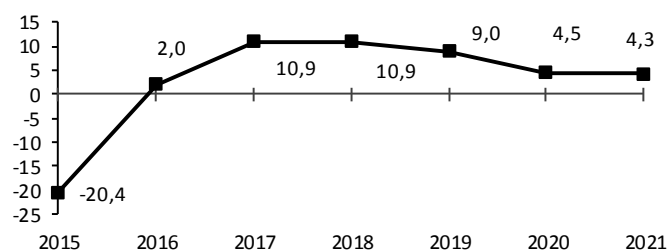

Рис. 2.2. Динаміка реального наявного доходу населення України у 2015-2021 роках (у % до попереднього року) [12]

Відтак можемо стверджувати, що падіння рівня реальних доходів населення не дає змоги переважній більшості вітчизняних домогосподарств робити заощадження. Більше того, у кризові періоди спостерігається стійка тенденція до масового використання нашими співгромадянами накопичених раніше заощаджень. До прикладу, у 2019 році частка використаних українцями заощаджень склала -3,14% від загальної величини їхніх доходів, знизившись у 2020 році до -0,43% (що може бути пов'язано передусім із загальним скороченням споживання у «пандемічному» 2020 році) та зрісши знову у 2021 році до -3,78% (табл. 2.1).

Поквартальна структура заощаджень населення України у 2021 році відображена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Поквартальна структура заощаджень населення України
у 2021 році, млн. грн. [12]

	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Рік
Нагромадження <u>нефінансових</u> активів	-14 353	-13 154	15 783	-9 954	-21 678
Приріст фінансових активів	-33071	-40689	-15889	-66032	-155681
з них					
приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах	3 229	26 400	4 600	40 326	74 555
заощадження в іноземній валюті	17 420	11 041	15 177	18 419	62 057
позики, одержані за виключенням погашених (-)	8 438	14 360	14 561	13 601	50 960
Заощадження (приріст)	-47 424	-53 843	-106	-75 986	-177 359

При цьому слід наголосити, що «одним із найскладніших і водночас найважливіших завдань, які домогосподарства вирішують, приймаючи рішення про здійснення заощаджень, є вибір найефективніших форм заощаджень» [27, с. 203] із врахуванням передусім безпеки, дохідності й ліквідності кожної із них.

Принагідно акцентуємо, що для вітчизняних домогосподарств уже упродовж багатьох років домінуючою формою заощаджень продовжують залишатися банківські депозити (табл. 2.3), що пояснюється численними перевагами, властивими цьому інвестиційному інструменту, зокрема:

«отримання фіксованого і передбачуваного доходу; можливість отримання інших банківських послуг; відшкодування коштів у випадку банкрутства банку за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; регулювання банківських операцій з боку НБУ; захищеність від крадіїв» [26, с. 89].

Таблиця 2.3

Динаміка обсягів та структура заощаджень домогосподарств України у 2016–2021 рр. [11; 43; 44]

Установи	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Банки	444,7	99,4	495,3	99,5	530,3	99,4	576,1	99,4	730,3	99,5	794,2	99,6
Кредитні спілки	0,8	0,2	0,8	0,1	1,1	0,2	1,2	0,2	1,1	0,2	1,0	0,1
Недержавні пенсійні фонди	1,9	0,4	1,9	0,4	2,0	0,4	2,2	0,4	2,4	0,3	2,3	0,3
РАЗОМ	447,4	100	498,0	100	533,4	100	579,5	100	733,8	100	797,5	100

Проте варто наголосити і на недоліках цієї форми заощаджень, таких як: «невисокий рівень дохідності, інфляційне знецінення депозитних коштів, втрата доходів при достроковому знятті коштів, невідшкодування коштів Фондом гарантування вкладів, які більші за встановлену чинним законодавством суму» [26, с. 89].

Слід зазначити, що зазвичай українці надають перевагу формуванню заощаджень у банках передусім терміном до 2 років (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка обсягів та структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, за строками повернення у 2016–2021 рр. [11]

Показник	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Депозити - всього	444,7	100	495,3	100	530,3	100	576,1	100	730,3	100	794,2	100
На вимогу	129,6	29,1	166,0	33,5	203,4	38,4	240,1	41,7	379,0	51,9	473,2	59,6
До 1 року	171,5	38,6	181,1	36,6	210,2	39,6	237,7	41,3	237,5	32,5	209,2	26,3
1-2 роки	138,2	31,1	142,0	28,7	109,9	20,7	92,7	16,0	104,9	14,4	101,8	12,8
> 2 років	5,4	1,2	6,2	1,2	6,8	1,3	5,6	1,0	8,9	1,2	10,0	1,3

Причому у «карантинних» 2020 і 2021 роках стрімко зросла питома вага депозитів «на вимогу» - майже до 60% (табл. 2.4), що можемо пояснити чітким прагненням українців у будь-яких кризових ситуаціях мати безперешкодний доступ до своїх заощаджень за будь-яких умов.

Вітчизняні домогосподарства зберігають свої заощаджені кошти на депозитних рахунках як у національній, так і іноземній валютах (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка обсягів та структура депозитів домогосподарств, залучених банками України, у розрізі валют у 2016–2021 рр. [11]

Показники	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.	
	млрд д грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Депозити – всього	444,7	100,0	495,3	100,0	530,3	100,0	576,1	100,0	730,3	100,0	794,2	100,0
у тому числі:												
Гривня	209,6	47,1	252,4	51,0	289,4	54,6	339,2	58,9	433,4	59,3	507,0	63,8
Долар США	199,3	44,8	203,7	41,1	202,6	38,2	198,4	34,4	241,5	33,1	230,0	29,0
Євро	34,5	7,8	38,1	7,7	37,2	7,0	37,5	6,5	53,8	7,4	55,3	7,0
Російськи й рубль	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,3	0,0	-	-
Інші валюти	1,1	0,2	0,9	0,2	0,9	0,2	0,8	0,2	1,3	0,2	1,9	0,2

У контексті нашого дослідження варто акцентувати, що частка гривневих депозитів упродовж останніх п'яти років демонструє стійкий зростаючий тренд, а частка депозитів у доларах США та євро – відповідно зменшується, що можна пояснити вищими процентними ставками за гривневими депозитами у порівнянні із депозитами в іноземній валюті.

Причому саме у 2020 році було зафіксовано найвищі темпи зростання (на 26,4%) гривневих вкладів українських домогосподарств за останні 10 років (рис. 2.3). І навіть з початку повномасштабної війни в Україні «гривневі вклади населення зросли на 21%» [55]. При цьому «валютні вклади населення зросли лише на 2,2% у доларовому еквіваленті» [10].

Приріст гривневих депозитів за рік

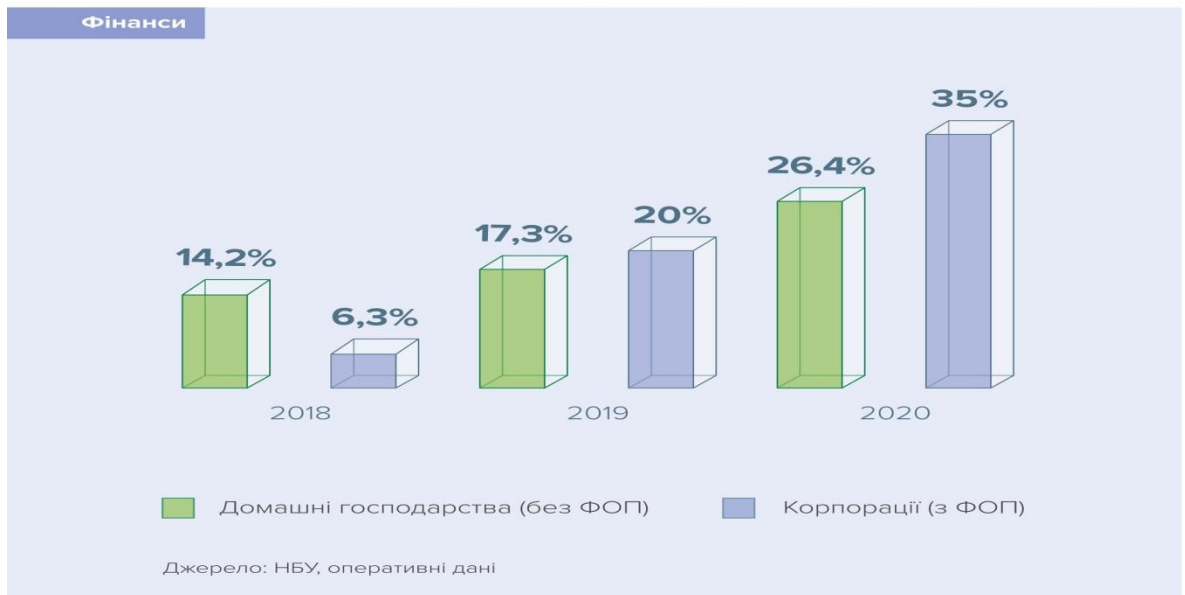

Рис. 2.3. Динаміка приросту гривневих депозитів домогосподарств і підприємств України у 2018-2020 роках [10]

Водночас слід акцентувати, що вкладення громадянами заощаджених ресурсів у купівлю іноземної валюти є доволі ризиковим різновидом інвестуванням, позаяк у довгостроковій перспективі досить проблематично спрогнозувати зміну валютного курсу щодо гривні (що ми спостерігали влітку 2022 року, коли Національний банк України несподівано підняв облікову ставку до 25% і курс гривні різко обвалився). У такій ситуації хорошою альтернативою валютним депозитам можуть бути депозити у дорогоцінних металах (так звані «золоті» депозити), які демонструють стійкість до різноманітних коливань саме в кризових ситуаціях, позаяк золото традиційно має велику довіру у населення, а його вартість у довгостроковій перспективі стало демонструє зростаючий тренд. До того ж, слід пам'ятати, що під час кризових періодів продаж банками іноземної валюти призупиняється, а банківських металів, зокрема й золота – ні.

Найвагоміші переваги і можливі недоліки кожної із найпоширеніших форм депозитів для домогосподарств України наведені у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Основні переваги та недоліки найбільш поширених форм депозитів для домогосподарств в Україні [11]

Форми депозитів	Переваги	Недоліки
Депозити в національній валюті	<ul style="list-style-type: none"> – компенсують вплив інфляційних процесів за умови стабільного економічного розвитку, адже процентна ставка, як правило, покриває інфляцію; – мають більшу ліквідність; – традиційно є домінуючою формою заощаджень домогосподарств 	<ul style="list-style-type: none"> – кошти на депозитах можуть знецінюватися за умови перевищення темпів інфляції над депозитними відсотками; – неможливість дострокового зняття коштів із депозиту
Депозити в іноземній валюті	<ul style="list-style-type: none"> – дохід залежить від сприятливих коливань курсу національної валюти по відношенню до іноземної; – менш ліквідні у порівнянні із депозитами в національній валюті 	<ul style="list-style-type: none"> – можливий збиток внаслідок несприятливих коливань курсу національної валюти по відношенню до іноземної; – досить низька депозитна процентна ставка
Депозити в дорогоцінних металах	<ul style="list-style-type: none"> – ціни на дорогоцінні метали у тривалій перспективі характеризуються зростаючим трендом; – найбільш перспективні для довгострокових вкладень 	<ul style="list-style-type: none"> – існує лише у формі злитків у ваговій категорії; – депозит відкривається за умови встановленої ваги злитку; – досить низька відсоткова ставка по депозиту

При цьому варто зазначити, що для громадян досить важливим моментом при інвестуванні їхніх заощаджень є ставка депозитного відсотка, яка безпосередньо впливає на матеріальну зацікавленість здійснювати вклади (зрозуміло, що при збільшенні ставки вона посилюється, а при зменшенні – спадає). Відтак доволі показовою тенденцією на вітчизняному ринку банківських депозитних послуг упродовж останніх років є зменшення вартості депозитів (табл. 2.7, 2.8 і рис. 2.4).

Як стверджують фахівці, «українці вже майже звикли до нульової дохідності за валютними вкладками. Через мізерні ставки та помірні валютні коливання українці не хочуть збільшувати доларові заощадження в банках: об'єм доларових депозитів домогосподарств за січень – листопад 2021 року скоротився на \$21 млн (-0,24%) – до \$8,521 млрд. Ставки за депозитами в євро ще нижчі, ніж за доларовими, але 5-відсоткова девальвація євро до долара зробила купівлю європейської валюти більш привабливою в середньостроковій перспективі. Обсяг накопичень в євро на рахунках українців зріс майже на 15% – на 232 млн євро до 1,782 млрд євро» [51].

Таблиця 2.7

Динаміка процентних ставок за депозитами домашніх господарств в Україні у розрізі видів валют і строків погашення у 2008-2021 рр. [49]

(середньозважені ставки в річному обчисленні,%)

Роки	у національній валюті					в іноземній валюті				
	Всього	в т. ч. за строками погашення				Всього	в т. ч. за строками погашення			
		на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років		на вимогу	до 1 року	від 1 року до 2 років	більше 2 років
2008 р.	9,8	3,5	16,0	15,5	15,4	7,2	2,2	9,6	10,0	9,8
2009 р.	14,7	5,5	20,2	20,4	17,4	10,0	4,7	11,3	12,0	11,1
2010 р.	14,6	6,4	16,8	18,8	18,3	8,7	5,4	9,0	9,9	10,1
2011 р.	12,3	5,4	13,7	15,8	16,9	6,2	3,5	6,3	7,7	8,0
2012 р.	16,7	7,3	18,6	18,6	17,6	7,1	3,5	7,2	8,2	8,1
2013 р.	17,5	9,0	17,9	20,0	17,6	7,0	2,6	6,6	8,4	5,8
2014 р.	18,3	9,5	19,4	19,8	20,5	7,7	2,5	8,0	9,2	7,6
2015 р.	16,7	6,3	20,1	21,8	21,7	6,5	1,6	7,6	8,6	8,3
2016 р.	17,0	6,0	20,0	21,3	21,2	5,9	1,5	7,4	8,5	8,1
2017 р.	13,8	5,8	18,9	20,7	20,9	3,3	1,4	7,3	8,3	8,0
2018 р.	14,9	5,9	19,1	20,8	20,9	3,3	1,3	7,2	8,2	7,9
2019 р.	14,9	5,9	19,0	20,8	20,7	2,6	1,2	7,2	8,2	7,9
2020 р.	8,0	5,1	8,3	9,3	11,9	1,2	0,1	1,2	2,1	4,4
2021 р.	8,2	5,2	8,3	9,4	10,6	0,7	0,1	0,5	1,0	1,7

Процентні ставки за новими депозитами домашніх господарств (крім ФОП)

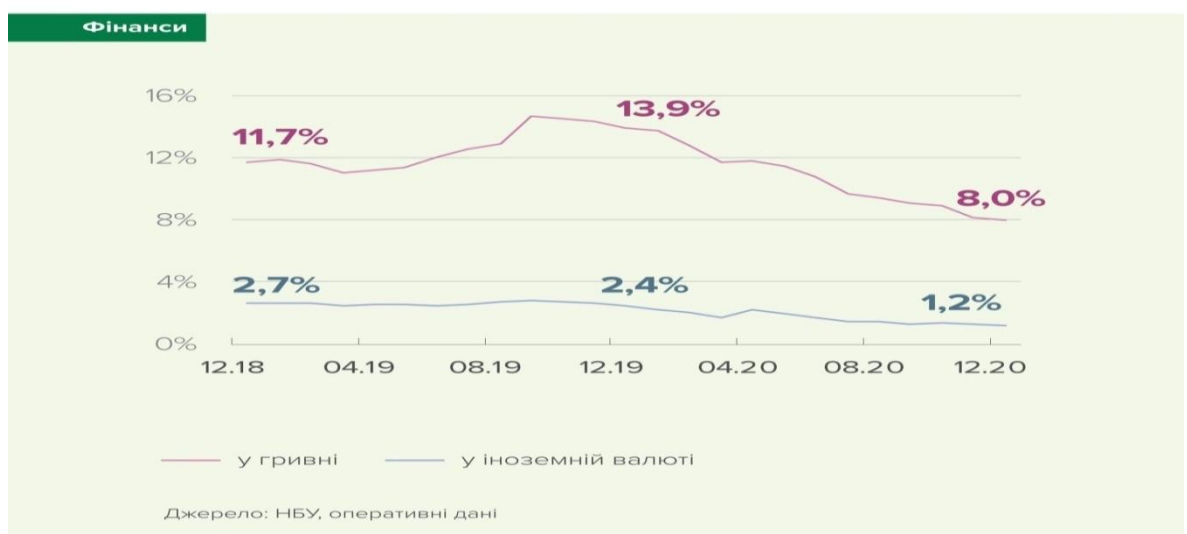

Рис. 2.4. Динаміка величини процентних ставок за депозитами домогосподарств України у 2018-2020 роках [10]

Таблиця 2.8

Динаміка процентних ставок за новими депозитами резидентів України у
2020-2021 роках [6]

Процентні ставки, %

Показник	2020	грудень 2021	Зміна, в.п.
Процентні ставки за новими депозитами резидентів, з них:	5,6	4,7	-0,9
корпоративний сектор	5,2	4,6	-0,6
у національній валюті	5,4	4,7	-0,7
в іноземній валюті	1,5	1,4	-0,1
домашні господарства (крім фізичних осіб – підприємців)	6,8	5,3	-1,5
у національній валюті	10,4	7,2	-3,2
в іноземній валюті	1,6	0,6	-1,0

Дані: НБУ

У контексті тематики нашого дослідження також слід зазначити, що у квітні 2022 року в Україні був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб» № 2180-IX від 01.04.2022 року, яким запроваджено «100% гарантію повернення вкладів у разі ухвалення рішення про виведення банку з ринку впродовж дії воєнного стану в Україні та трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, а також підвищення гарантованої державою суми коштів закладами до 600 тисяч гривень» [46].

Насамкінець відмітимо, що інвестиційна та заощаджувальна активність українських домогосподарств продовжує ґрунтуватися на використанні такого традиційного інвестиційного інструменту як банківський депозит, який посідає чільне місце серед заощаджень українців.

Відтак з метою активізації депозитної діяльності українських домогосподарств вітчизняним банкам варто подбати про стимулювання громадян до безготівкових платежів через карткові рахунки, адже їм властива низка переваг над поточними рахунками (позаяк за ними можна проводити більшість поточних платежів) і над строковими рахунками (адже за ними

нараховується значно вищий депозитний відсоток, ніж за поточними рахунками). Вважаємо, що це сприятиме активізації депозитної діяльності вітчизняних домогосподарств на ринку банківських послуг України.

2.2. Прагматизм недержавного пенсійного забезпечення як перспективної форми заощаджень домогосподарств в Україні

Незважаючи на те, що упродовж останніх тридцяти років українці левову частку своїх заощаджень традиційно довіряють саме вітчизняним банківським установам, вважаємо, що нашим співгромадянам варто звертати увагу і на низку інших інвестиційних інструментів, що їх пропонує зокрема й сектор небанківських фінансових послуг, з-поміж яких насамперед виокремимо ринок недержавного пенсійного забезпечення, який вважаємо доволі перспективним і таким, що має потужний потенціал для свого подальшого розвитку в сучасних умовах. Тож є необхідність проаналізувати ґрунтовніше діяльність недержавних пенсійних фондів (НПФ) в Україні безпосередньо у контексті їхньої співпраці із сектором домогосподарств.

Сутність цієї відносно нової форми заощаджень для українських громадян полягає у залученні пенсійних внесків від потенційних вкладників на тривалі терміни й подальшому інвестуванні залучених коштів передусім з метою їх накопичення та захисту від інфляції.

При цьому слід зазначити, що позаяк майбутні пенсійні виплати вкладникам НПФ за рахунок накопичених пенсійних активів досить чітко розраховуються і доволі ґрунтовно плануються, то маємо підстави стверджувати, що НПФ властивий відносно високий рівень фінансової стійкості, що дає їм можливість підтримувати свою ліквідність на мінімально допустимому значенні. Проте громадянам при реалізації власних заощаджень за допомогою цього інвестиційного інструменту слід пам'ятати про те, що

розмір недержавної пенсії все ж залежатиме не тільки від обсягу вкладених коштів, а й від обсягу інвестиційного прибутку, який отримає фонд за період інвестування вкладника. Відтак термін інвестування, обсяг та періодичність отриманих від вкладників внесків, котрі інвестуватимуться НПФ упродовж доволі тривалого періоду часу, повинні стати важливими компонентами інвестиційної поведінки громадян.

Передусім зазначимо, що станом на 30.09.2021 року в Україні функціонувало «63 недержавних пенсійних фонди у 9 регіонах, з них 40 НПФ (або 69,0%) зареєстровані у м. Києві» [44]. При цьому слід акцентувати, що динаміка стосовно кількості недержавних пенсійних фондів є стабільно спадною (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2014-2020 рр. [44]

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1. Кількість НПФ	76	72	64	64	62	65	63
2. Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.) в т. ч.							
– з вкладниками – юридичними особами	14,1	7,6	7,3	6,9	6,8	6,8	6,8
– з вкладниками – фізичними особами	41,6	52,0	55,2	51,7	61,9	70,2	81,0
3. Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	833,6	830,2	834,0	840,8	855,3	874,6	883,0
4. Пенсійні внески, млн. грн. в т. ч.							
– від фізичних осіб	72,9	80,1	92,2	124,3	172,1	222,7	300,7
– від юридичних осіб	1739,7	1770,4	1802,1	1772,3	1827,7	1937,3	2075,5
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3

Стосовно динаміки основних показників діяльності НПФ в Україні протягом 2014-2021 років зазначимо, що у 2021 році, порівняно із попередніми періодами, зафіксовано збільшення кількості укладених пенсійних контрактів саме із вкладниками – фізичними особами (86,5 тис. шт. станом на 30.09.2022 року, що на 11,0% або 8,6 тис. шт. більше порівняно

із кінцем вересня 2021 року) (рис. 2.5). Відтак, загалом зросли відповідно і надходження пенсійних внесків від фізичних осіб (табл. 2.9).

Рис. 2. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

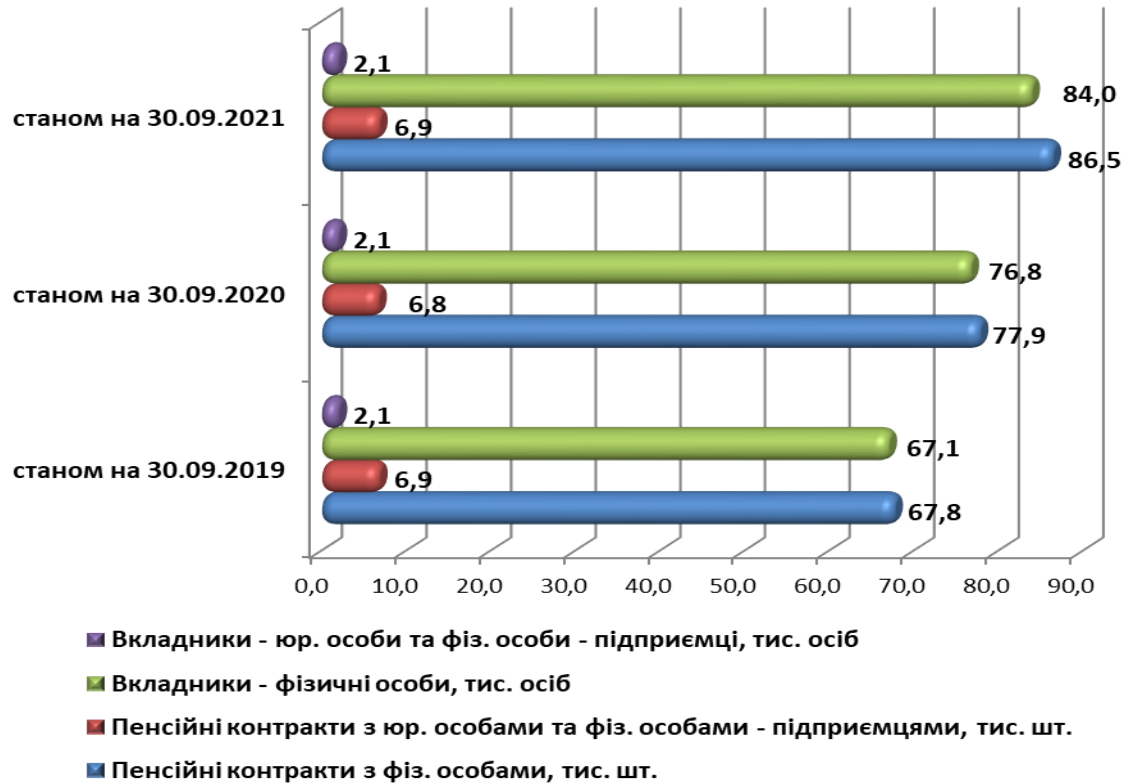

Рис. 2.5. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів і кількості вкладників недержавних пенсійних фондів України у 2019-2021 роках [44]

Принагідно зазначимо, що в досліджуваному нами періоді частка укладених пенсійних контрактів з фізичними особами становить 92,6% загальної кількості укладених контрактів, а «частка вкладників – фізичних осіб становить 84,0 тисяч або 97,4% загальної кількості вкладників» [44]. В цілому кількість вкладників НПФ України за період з 30.09.2020 року по 30.09.2021 року «зросла саме за рахунок збільшення кількості вкладників – фізичних осіб на 9,4%» [44].

Також слід акцентувати, що у 2021 році зростала і загальна чисельність учасників НПФ, яка «станом на 30.09.2021 р. становила 889,7 тис. осіб

(станом на 30.09.2020 – 880,4 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 89,0 тис. осіб (10,0% від кількості учасників)» [44] (рис. 2.6).

Рис. 3. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

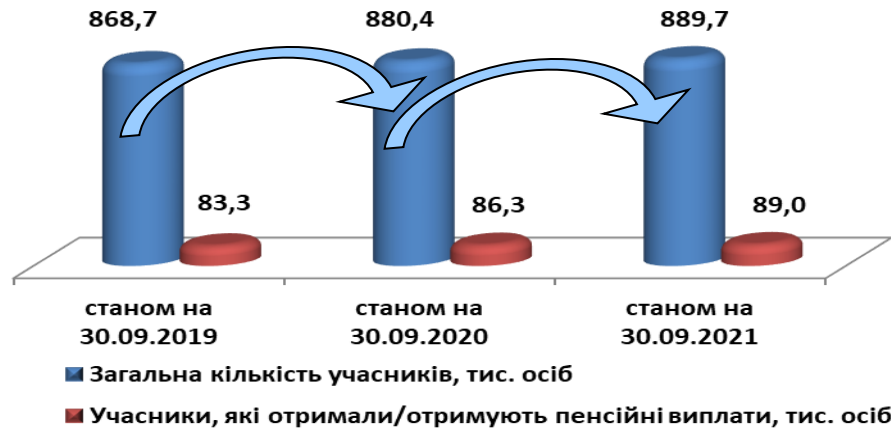

Рис. 2.6. Динаміка загальної кількості учасників недержавних пенсійних фондів України у 2019-2021 роках [44]

Важливо наголосити, що у 2021 році понад половину учасників НПФ «(а саме 53,6%) становили громадяни віком від 25 до 50 років, особи від 50 до 60 років становили 25,2%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 20,5%, а вікової групи до 25 років – 0,7%» [44] (рис. 2.7).

Рис. 4. Розподіл учасників НПФ за віковими групами (тис. осіб) станом на 30.09.2021

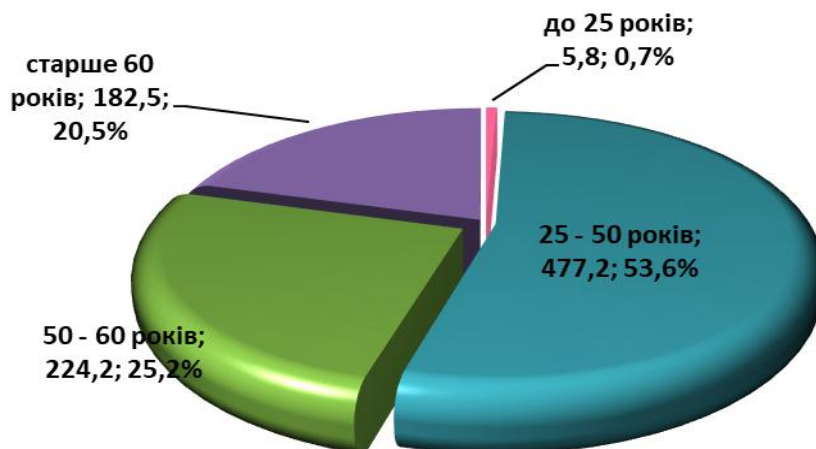

Рис. 2.7. Структура учасників недержавних пенсійних фондів України за віковими групами станом на 30.09.2021 року [44]

Про переваги досліджуваного у цьому підрозділі кваліфікаційної роботи інвестиційного інструменту свідчить і позитивна динаміка здійснених пенсійних виплат учасникам НПФ України (маються на увазі передусім одноразові виплати і виплати на визначений строк), котрі станом на 30.09.2021 року становили 1240,8 млн. грн., що на 16,0% більше у порівнянні із аналогічним періодом 2020 року (рис. 2.8).

Рис. 6. Динаміка пенсійних виплат

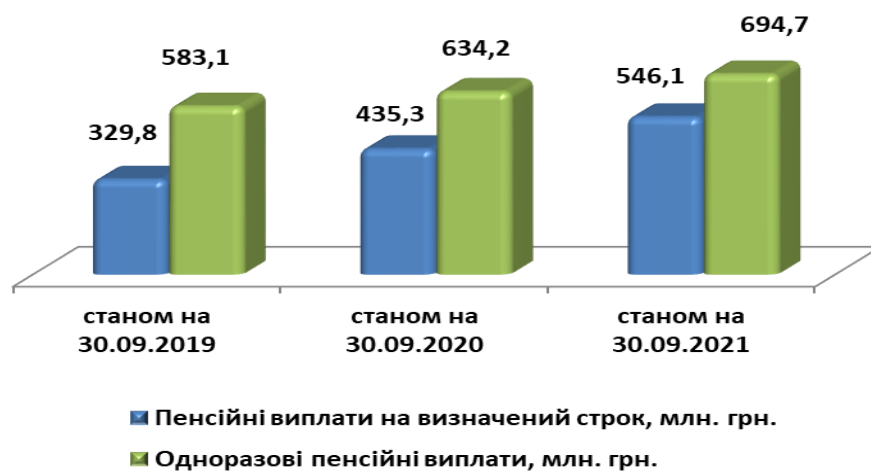

Рис. 2.8. Динаміка пенсійних виплат учасникам недержавних пенсійних фондів України у 2019-2021 роках [44]

Причому слід наголосити, що «одноразові пенсійні виплати зросли на 9,5%, а пенсійні виплати на визначений строк – на 25,5%» [44].

Водночас відмітимо, що «середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 30.09.2021 року становив 7,9 тис. грн. (станом на 30.09.2020 року – 7,5 тис. грн., станом на 30.09.2019 року – 7,1 тис. грн.) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 106,5 тис. грн. (станом на 30.09.2020 року – 82,7 тис. грн.)» [44], що, вважаємо, може бути досить непоганим бонусом до державної пенсії тих осіб, які потурбувалися про своє майбутнє благополуччя заздалегідь.

У контексті нашого дослідження слід акцентувати, що вагомим показником, що демонструє рівень залучення заощаджень українських домогосподарств до системи недержавного пенсійного забезпечення, є також сума та динаміка сплачених нашими співвітчизниками пенсійних внесків. Так, сума пенсійних внесків до НПФ України станом на 30.09.2021 року «становила 2555,0 млн. грн., збільшившись на 10,2% (235,6 млн. грн.)» [44] у порівнянні з кінцем вересня 2020 року.

Причому варто наголосити, що збільшення обсягів пенсійних внесків у 2021 році відбувалося саме «за рахунок збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 41,8% (115,2 млн. грн.) і від фізичних осіб-підприємців – на 50,0% (0,1 млн. грн.)» [44].

При цьому «середній розмір пенсійного внеску за 9 місяців 2021 року на одного вкладника: юридичну особу та фізичну особу-підприємця становив 42 732,27 гривень, а на одну фізичну особу – 1 070,67 гривні» [44].

Тенденції у співвідношенні пенсійних виплат та пенсійних внесків учасників НПФ і України у 2019-2021 роках зображено на рис. 2.9.

Рис. 7. Динаміка основних показників системи НПЗ (млн. грн.)

Рис. 2.9. Динаміка співвідношення пенсійних виплат і пенсійних внесків учасників недержавних пенсійних фондів України у 2019-2021 р. [44]

У контексті тематики нашого дослідження слід зазначити, що позаяк основною метою інвестування пенсійних активів недержавними пенсійними фондами України є, передусім, збереження пенсійних заощаджень громадян, то можемо стверджувати, що стратегію інвестування вітчизняних недержавних пенсійних фондів доцільно вважати більш консервативною у порівнянні з іншими небанківськими фінансовими інституціями. Відтак логічно припустити, що українські недержавні пенсійні фонди намагаються формувати такий інвестиційний портфель, який містить інструменти інвестування із мінімальним ступенем ризику, і які здатні убезпечити кошти наших співгромадян від інфляції та забезпечити певний приріст капіталу. Саме такими інструментами упродовж останніх років стабільно продовжують залишатися державні цінні папери та гроші, розміщені на депозитних рахунках (рис. 2.10).

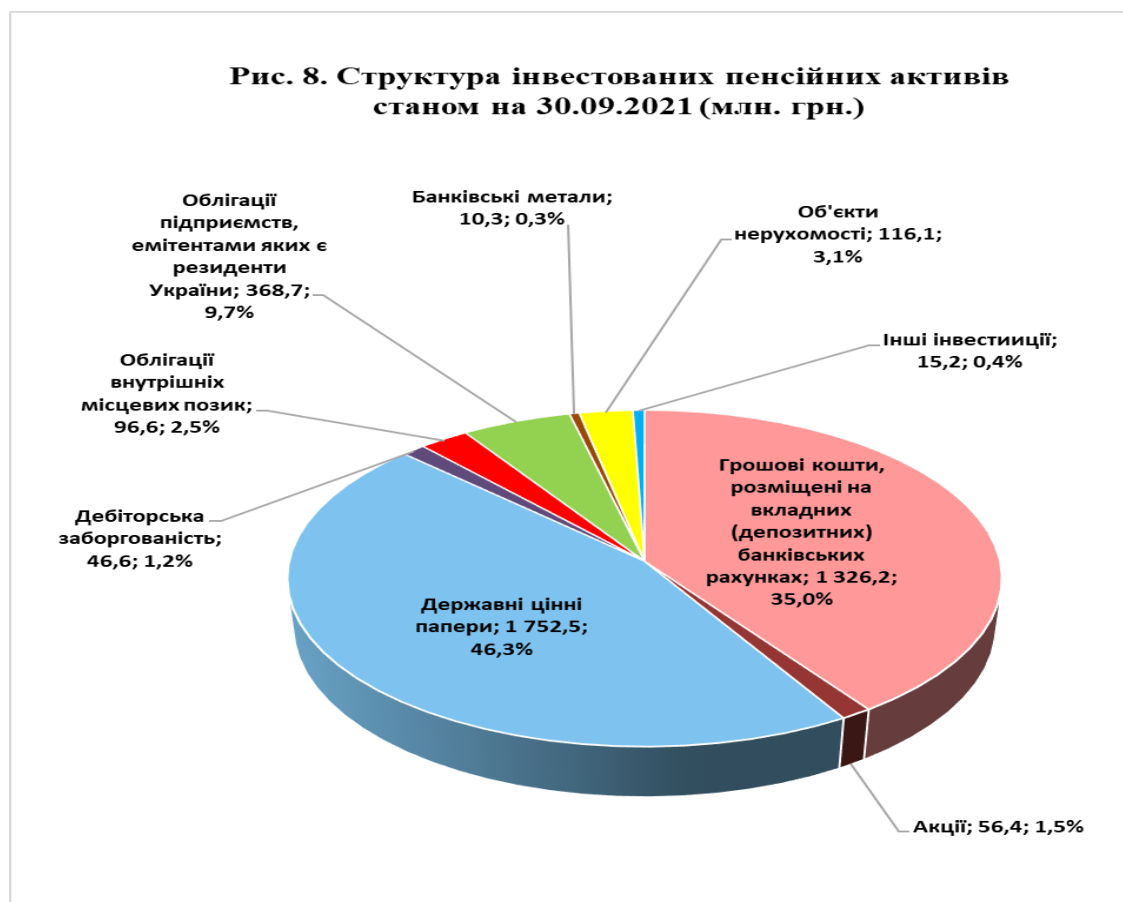

Рис. 2.10. Структура інвестованих недержавними пенсійними фондами України пенсійних активів станом на 30.09.2021 року [44]

Так, станом на 30.09.2021 року «відбувся найбільший приріст вкладень в облігації підприємств (на 92,4%), об'єкти нерухомості (на 33,6%), акції (на 26,5%), дебіторську заборгованість (на 11,8%), державні цінні папери (на 9,8%). При цьому, значно зменшився обсяг вкладень в інші інвестиції (на 11,1%), банківські метали (на 6,4%), грошові кошти на рахунках у банках (на 5,7%)» [44]. Загалом же «дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2021 становив 2 870,2 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 30.09.2020 на 311,4 млн. грн., або на 12,2%» [44].

Відтак, підводячи підсумки, констатуємо, що найбільшими вадами діяльності НПФ в Україні, котрі здійснюють вплив на вибір громадянами інвестиційних інструментів для своїх заощаджень, є: нетривалий період їхнього функціонування в Україні, а тому – і суттєві складнощі при виборі НПФ для накопичення пенсійних внесків; неадекватне співвідношення пенсійних виплат і пенсійних внесків українців, позаяк надходження пенсійних внесків відбувається набагато швидшими темпами, ніж здійснення пенсійних виплат, що є свідченням того факту, що діяльність НПФ в Україні спрямована передусім не на покращення добробуту їхніх вкладників, а на отримання насамперед власної фінансової вигоди (хоча отримання прибутку НПФ заборонене чинним вітчизняним законодавством).

Таким чином, вважаємо, що взаємодія НПФ України із фізичними особами повинна бути спрямована насамперед на активізацію інвестиційної поведінки українських домогосподарств з метою залучення заощаджень громадян у формі пенсійних внесків на тривалу перспективу.

2.3. Оцінювання інвестиційного потенціалу неорганізованих заощаджень домогосподарств

Передусім зазначимо, що важливу роль в ощадно-інвестиційному процесі українських домогосподарств уже традиційно упродовж останніх десятиліть відіграють неорганізовані заощадження як заощадження громадян у готівковій формі (національній та/або іноземній валютах), котрі перебувають за межами фінансово-банківської системи й не вкладаються у матеріальні або фінансові активи чи започаткування власної справи.

Вітчизняні фахівці по-різному оцінюють величину неорганізованих заощаджень, які знаходяться «на руках» у наших співвітчизників: від 20 млрд. доларів США [56] до 50-60 млрд. доларів США [38] або й усі 85 млрд. доларів США [38].

Так, за твердженням колишнього голови НБУ, у вересні 2021 року «загальний точний обсяг грошей на руках у населення оцінювався в 594 млрд. грн., 4 млрд. з них припадали на монети, яких в обігу 13,8 млрд. одиниць. Решта 590 млрд. грн. припадали на 2,9 млрд. одиниць банкнот. Причому за сім місяців цього року зростання готівки на руках у населення склало 6,5%» [56].

Також важливо зазначити, що українці активно купують і продають іноземну валюту, залежно від соціально-економічної ситуації, яка складається у державі, та назрілих потреб. Скажімо, у вересні 2021 року наші співгромадяни продали «готівкової валюти на 1,972 млрд дол, а купили - 1,998 млрд дол. При цьому населення продало безготівкової валюти на 408 млн дол, а купило - на 388 млн дол. Таким чином, населення у вересні продало на 6 млн дол валюти менше, ніж купило» [37] (рис. 2.11).

У контексті тематики нашого дослідження слід акцентувати, що неорганізовані заощадження, як давно популярна і найбільш поширена серед українців форма заощаджень, має певні переваги та окремі недоліки.

Операції фізичних осіб з купівлі/продажу іноземної валюти

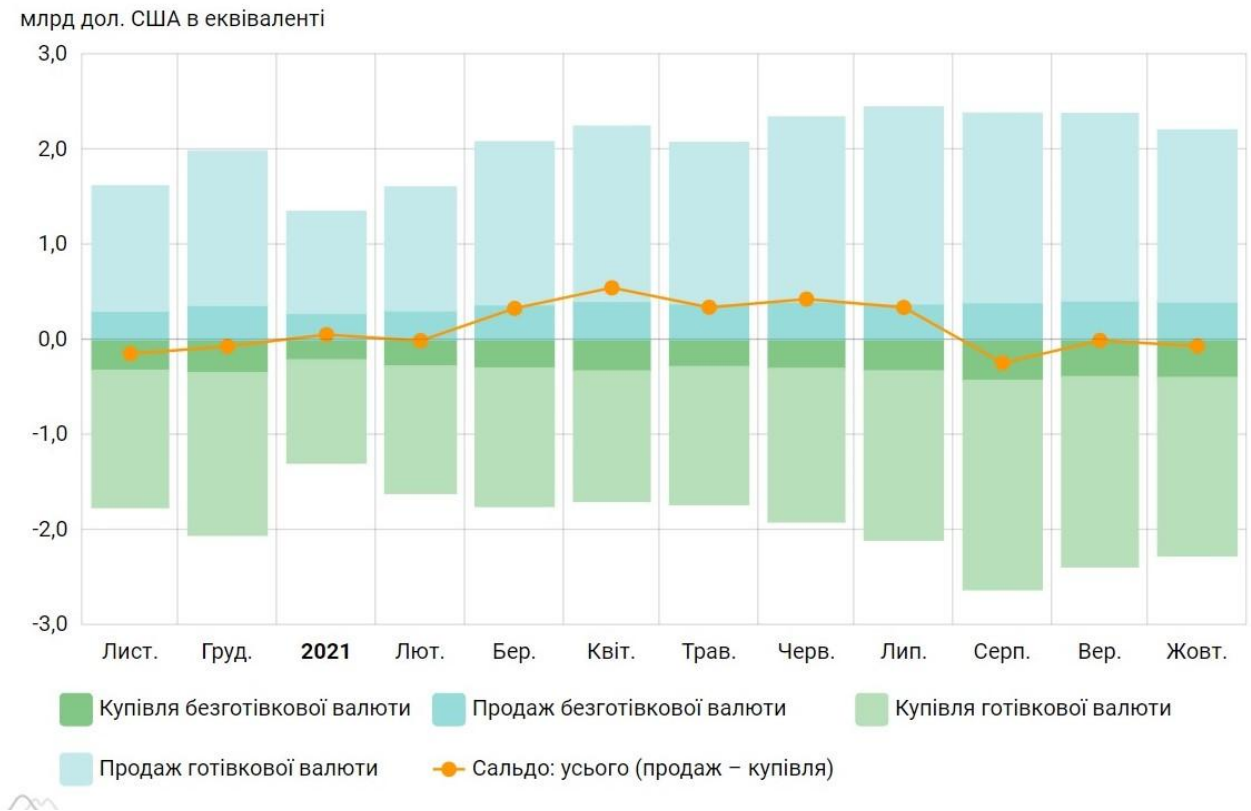

Рис. 2.11. Динаміка купівлі-продажу іноземної валюти населенням України у листопаді 2020 року – жовтні 2021 року [37]

Безумовно, домінуючою перевагою неорганізованих заощаджень у формі готівки є їх висока (а фактично миттєва) ліквідність, що дає можливість негайно їх використовувати, якщо виникає така необхідність. Відтак, є підстави стверджувати, що неорганізовані заощадження виконують роль своєрідної фінансової «подушки безпеки» у випадку настання непередбачених ситуацій. Також перевагою неорганізованих готівкових заощаджень є і те, що вони, за необхідності, можуть бути спрямовані громадянами на збільшення власних інвестицій чи поточного споживання.

Недоліками цієї форми заощаджень є те, що готівка, котра перебуває «на руках» у населення, не приносить жодних доходів своїм власникам. Окрім того, така готівка постійно знецінюється під впливом інфляції. Якщо вести мову про валютні неорганізовані заощадження, то тут існує ризик

отримати значні збитки через несприятливі коливання валютного курсу стосовно української грошової одиниці. Окрім того, якщо готівка, скажімо, зберігається вдома, то існує також і ймовірність її викрадення або ж значного пошкодження у випадку пожежі чи затоплення.

Позаяк в Україні відсутні більш-менш системні дані щодо обсягів та динаміки неорганізованих заощаджень населення, то ця ситуація не дає змоги ґрунтовно дослідити усі наявні у зазначеній сфері проблеми. То ж при аналізі вітчизняного ринку неорганізованих заощаджень населення вважаємо за доцільне зосередити увагу на доволі важливому аспекті досліджуваної проблематики як започаткування і подальше продовження податкової амністії для доходів громадян, з яких свого часу не були сплачені відповідні податки (переконані, що саме так звані «тіньові» доходи і формують левову частку в неорганізованих заощадженнях українських домогосподарств). Оголошена урядом України податкова амністія стартувала у вересні 2021 року і мала закінчитися у вересні 2022 року, однак з початком повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України її продовжено до 1 березня 2023 року. На нашу думку, зазначений аспект має безпосередній стосунок до процесу інвестування заощаджень українських домогосподарств у нинішніх складних реаліях.

Принагідно зазначимо, що Законом України від 15.06.2021 року №1539-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» [48] введено поняття так званого «одноразового (спеціального) добровільного декларування доходів» громадянами як «особливого порядку добровільного декларування фізичною особою належних їй активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо такі активи були одержані (набуті) за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або

сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів» [48].

Водночас необхідно відмітити, що податкову амністію нерідко прирівнюють до амністії капіталу, однак це є не тотожні поняття. Зокрема, амністія капіталу спрямована насамперед на легалізацію «тіньових» активів, котрі свого часу були придбані громадянином і неправильно ним задекларовані (чи взагалі не задекларовані), а податкова амністія передбачає передусім «прощення» громадянину несплачених ним у свій час податків. В Україні ж було запроваджено так звану «гібридну» амністію, котра передбачала звільнення громадянина від юридичної відповідальності за несплату свого часу відповідних податків в обмін на добровільне декларування власних активів. Причому «більшість амністій, що відбулися у світі за останні 20 років, були гібридного типу: в рамках одного механізму запроваджувались податкова амністія й амністія капіталів» [41].

Згідно прийнятого Закону, кожен українець може задекларувати неоподатковані свого часу активи, котрі він набув до 2021 року, а саме: «валютні цінності; рухоме і нерухоме майно (у тому числі й об'єкти мистецтва); частки в статутних капіталах юридичних осіб; цінні папери; інше майно (у тому числі банківські метали) тощо» [48]. Водночас заборонено у якості таких активів декларувати: «наявну готівку (у сумі понад 400 тис. грн.); активи, набуті злочинним чи корупційним шляхом; активи, розташовані чи які мають походження з країни-агресора; активи, що перебувають під санкціями України» [48].

Цікавим є той факт, що для громадян, котрі не сплатили свого часу необхідних податків, запропоновано такі ставки податку в рамках одноразового добровільного декларування доходів: «5% – на валютні цінності й активи, розміщені на рахунках у вітчизняних банках, і 9% – якщо такі активи розміщені за кордоном» [48].

Причому ставка одноразового стягнення зменшується удвічі (а саме до 2,5%) за умови, що громадянин інвестує задекларовані доходи

безпосередньо у державні облигації України в «період з 1 вересня 2021 року до 31 серпня 2022 року до подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації» [48]. Вважаємо, що це досить вдале рішення, позаяк українцям «дозволяє не лише вигідно «узаконити» капітали, але ще й заробити на цьому (середня дохідність річних ОВДП – 11%; дохід, отриманий від інвестицій в державні цінні папери, за законом, не оподатковується). Державі також вигідніше залучати такий внутрішній ресурс, аніж шукати можливості запозичень на зовнішніх ринках» [3].

Принагідно зазначимо що серед українських науковців і фахівців-практиків наявні значні сподівання на те, що певна кількість «власників» таких тіньових доходів їх все ж таки поступово легалізує, позаяк світова спільнота дуже швидко рухається до збільшення рівня прозорості у фінансовій сфері, відтак цілком вірогідно, що скористатися активами невідомого походження у недалекому майбутньому стане набагато важче.

Яскравим підтвердженням вищенаведеної думки може слугувати світовий досвід проведення таких амністій. Причому з-поміж більш-менш вдалим податкових амністій, котрі суттєво наповнили бюджети своїх країн, виокремимо проведені податкові амністії в:

Ірландії (1988 р.). За десять місяців амністування було зібрано біля «750 млн. дол. (2,5% ВВП цієї країни), що втричі перевищило розмір бюджетного дефіциту Ірландії. При цьому очікування урядовців були на рівні 50 млн. дол.» [3];

Туреччині (1998 р.). Жителям цієї країни «дозволили покласти на рахунки турецьких банків необмежену кількість коштів, які не обкладалися будь-якими податками, а їх походження нікого не цікавило. Тоді вдалося вивести з «тіні» 20 млрд. дол. Усього в Туреччині провели вже 5 податкових амністій, у яких взяла участь чверть населення країни» [3];

Аргентині (2016-2017 рр.). Легалізовані доходи громадян цієї країни склали «116,8 млрд. дол., а отримані за цей період податкові надходження до бюджету – 9,65 млрд. дол.» [41]. Такий результат обумовлений насамперед

тим, що Аргентина свого часу долучилася до міжнародних угод стосовно протидії ухиленню від оподаткування й отримання інформації від міжнародних партнерів щодо зарубіжних активів своїх громадян. До того ж, аргентинці мали можливість не сплачувати встановлений амністією податок за умови придбання на задекларовані кошти державних облігацій цієї країни;

Італії (2009 р. і 2015 р.). Сума легалізованих доходів становила «80 і 60 млрд. євро відповідно, а податкові надходження до бюджету – 4,0 і 4,4 млрд. євро відповідно» [3; 13; 41]. Важливо акцентувати, що вагомою передумовою успішності проведених амністій теж стали відкриті партнерські стосунки із зарубіжними країнами стосовно протидії ухиленню від оподаткування;

Індонезії (2016-2017 рр.). По завершенню амністії було «легалізовано доходів на 366 млрд. дол. (40% ВВП), а податкові надходження склали 8 млрд. дол.» [3; 41]. Водночас легалізовані кошти громадяни могли покласти у банк чи інвестувати у державні облігації;

Казахстані (2001р., 2005-2007 рр.). Легалізовані за результатами амністії у цій країні «доходи склали 6,7 млрд. дол.» [13]. Водночас, позаяк попередньо проведені амністії не були вдалими, уряд прийняв безпрецедентне для Казахстану рішення, згідно з яким задекларовані громадянами доходи надалі повністю звільнялися від сплати податків без жодного пояснення джерел їхнього походження. Причому для посилення довіри були ліквідовані усі попередні декларації казахів з 1995 по 2000 рр.

Проте зарубіжний досвід податкових амністій має не тільки позитивні приклади, адже є низка країн, де такі заходи не дали сподіваного результату.

Скажімо, однією з найневдалиших податкових амністій експерти вважають податкову амністію у Грузії 2005 року, за результатами якої тільки 8 громадян задекларували свої доходи, а бюджет отримав «35 тис. дол., тоді як країна розраховувала на 4 млн.» [3].

Невдалою визнано і податкову амністію 1987 р. у Аргентині, коли уряд «в ультимативній формі зобов'язав усіх великих підприємців

задекларувати свої доходи. При цьому легалізовані кошти обов'язково мали бути інвестовані у визначені урядом сектори економіки. Цей досвід вважається неуспішним, оскільки призвів до значного відпливу капіталу з країни» [13].

Відтак українському уряду варто було досить ґрунтовно і системно проаналізувати світовий досвід проведення податкових амністій з тим, щоб по можливості уникнути тих помилок, що мали місце у зарубіжній практиці.

І хоча українські можновладці свого часу звітували про доволі успішне проходження одноразового декларування (податкової амністії) (рис. 2.12), котре розпочалося з вересня 2021 року, все ж переконані, що певні ризики його успішного перебігу в Україні все таки існують.

Рис. 2.12. Поточні результати одноразового добровільного декларування (податкової амністії) в Україні станом на 05.11.2021 р. [45]

До таких ризиків зокрема відносимо наступні:

вважаємо, що в охопленій війною країні апріорі не може бути вдалої амністії, адже у ній присутні не тільки великі (передусім інвестиційні)

ризика, а й висока імовірність того, що участь в такій амністії з часом може бути використана і проти самого декларанта;

успішність амністії підтверджена у тих країнах, у яких є довіра громадян до тих державних органів, котрі її здійснюють. В Україні, на превеликий жаль, «лише 9% жителів мають довіру до керівництва країни, це найнижчий рівень довіри у світі вже другий рік поспіль. Це набагато нижче середнього показника для колишніх радянських держав (48%), а також середнього показника в світі (56%)» [13];

у чинному законодавстві України [48] відсутні чіткі гарантії з боку держави щодо звільнення від відповідальності осіб за минулі порушення податкового і невідкриття кримінальних справ та вчинення слідчих дій стосовно задекларованих активів;

податкова амністія в Україні містить також і певні дискримінаційні норми стосовно законослухняних платників податків, породжуючи, відтак, несправедливість в оподаткуванні, позаяк на практиці легально отримані доходи зараз оподатковуються за ставкою 18% з податку на доходи фізичних осіб і 1,5% ще додатково військового збору з таких доходів, а неоподатковані тіньові доходи – за досить пільговими ставками, а саме: 5% для активів, зареєстрованих в Україні, та 9% – для закордонних активів);

після проведення вітчизняної податкової амністії для декларантів все ж таки зберігається великий ризик потенційної втрати колишніх партнерів по бізнесу (передусім, зарубіжних) через їх небажання мати справу із амністованою особою;

також в Україні високим продовжує залишатися ризик легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом («відмивання брудних грошей»).

Відтак, скориставшись вітчизняною податковою амністією, українці матимуть змогу не лише легалізувати активи, а й вигідно їх інвестувати у державні цінні папери (наприклад, ОВДП), адже їхня середньорічна дохідність перевищує 11% (що більше від дохідності банківських депозитів у гривні – 7-8% річних у 2020-2021 роках). Суттєвою перевагою такої

інвестиції є також і те, що дохід, отриманий від інвестування легалізованих активів в ОВДП, не підлягає оподаткуванню, тоді як доходи від вкладення коштів у інші інвестиційні інструменти оподатковуються згідно діючого законодавства. І, що найважливіше, інвестування задекларованих доходів у облігації внутрішньої державної позики сприяє зростанню внутрішніх інвестиційних ресурсів держави й активізації її економічного зростання.

Насамкінець відмітимо, що велика недовіра наших співгромадян до діяльності фінансових інституцій, обмежений перелік доступних для пересічних українців інструментів для вкладення власних заощаджень, а також низький рівень фінансової грамотності членів вітчизняних домогосподарств є основними причинами, котрі спричиняють суттєві обсяги неорганізованих заощаджень, що перебувають «на руках» у населення.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження довело, що різний ступінь формування інвестиційних пріоритетів, потреб та інтересів вітчизняних домогосподарств формує і відповідний набір інструментів для залучення заощаджень українських домогосподарств до сучасних інвестиційних процесів, найбільш поширеними, популярними і перспективними з-поміж котрих виокремимо: банківські депозити, вкладення у небанківських фінансових інституціях (насамперед недержавних пенсійних фондах), готівкові кошти у формі національної й іноземної валют та інвестування у державні цінні папери, зокрема облігації внутрішньої державної позики.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ ДО ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Насамперед зазначимо, що здатність ефективно трансформувати заощаджені домогосподарствами кошти у потужний інвестиційний ресурс, котрий не тільки підтримуватиме стійкий рівень споживання громадян, але й сприятиме зростанню їх фінансового добробуту у майбутньому, є вкрай важливою та необхідною в сучасних умовах.

Відтак проаналізуємо сучасні новаційні інструменти, які пропонує вітчизняний ринок заощаджень, позаяк вони можуть бути досить перспективними для українців, даючи можливість здійснювати максимально безпечні, прибуткові й мінімально ризикові інвестиції.

Слід акцентувати, що в Україні стрімко зростає кількість привабливих для пересічних інвесторів фінансових інструментів.

Так, упродовж останніх років все більшої популярності серед українців набувають інвестиції у державні цінні папери, в тому числі і облігації внутрішньої державної позики (так, за три квартали 2021 року «вкладення населення у цей інструмент збільшилися на 10,2 млрд. грн.» [40]). Причому, якщо ще всього лише кілька років тому в Україні таким інвестиційним інструментом мали змогу скористатися досить заможні громадяни, то сьогодні він стає більш доступним і для представників середнього класу (так, за даними фахівців, «до 10% інвесторів віддають перевагу облігаціям, ніж банківським депозитам» [40]). Тож це і не дивно, позаяк наведений вище фінансовий інструмент має багато переваг порівняно з іншими формами заощаджень домогосподарств. До таких переваг можна віднести:

суттєво вищу дохідність (понад 11% річних), навіть порівняно із таким популярним серед наших співвітчизників фінансовим інструментом як гривневий банківський депозит (7-8% річних упродовж останніх років);

доволі гнучкі терміни інвестування (від 3 місяців до 6 років);

гарантії з боку держави (в особі Міністерства фінансів України) щодо поверненості вкладень;

звільнення отриманих від інвестування доходів за облігаціями внутрішньої державної позики від сплати податку на доходи фізичних осіб за ставкою 18% та військового збору за ставкою 1,5%, на відміну від інших доходів, одержаних від інвестування на вітчизняному фінансовому ринку;

можливість інвестування заощаджених коштів в різних видах валют (гривня, долар США, євро).

Водночас слід зазначити, що «в Україні обслуговування операцій з державними цінними паперами здійснюють 12 фінансових компаній і їх число зростає» [40]. Причому «доступність і простота використання зробили ОВДП затребуваним інвестиційним засобом» [40]. Важливо також акцентувати, що на офіційному сайті Міністерства фінансів України подано чітку та зрозумілу покрокову інструкцію для пересічних українців стосовно процедури купівлі ними таких облігацій.

Важливо акцентувати, що з моменту повномасштабної війни РФ проти України Міністерство фінансів України розпочало аукціони з продажу нового різновиду облігацій внутрішньої державної позики – військових облігацій, які стали вагомим інвестиційним інструментом наповнення дохідної частини державного бюджету. Причому військові облігації є доступними як для громадян України, так і бізнесу та іноземних інвесторів.

Кошти від військових облігацій використовуються на безперервне фінансування потреб України в умовах воєнного стану, насамперед на оборонні і соціальні потреби.

Зокрема, щовітворка Міністерство фінансів України проводить аукціони з продажу військових облігацій. Оголошення та результати

стосовно таких аукціонів публікуються на офіційному сайті Міністерства фінансів України.

Так, станом на 27 вересня 2022 року Міністерством фінансів України розміщено такі інструменти (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Загальна характеристика військових облігацій, розміщених Міністерством фінансів України станом на 27 вересня 2022 року [9]

ISIN код військових облігацій	Термін до погашення	Дата погашення	Остання дата розміщення	Ставка
Гривня				
UA4000225866	2 місяці	27.07.2022	31.05.2022	9,5%
UA4000225981	3 місяці	07.09.2022	19.07.2022	9,5%
UA4000226187	3 місяці	28.10.2022	19.07.2022	9,5%
UA4000225791	6 місяців	02.11.2022	24.05.2022	10,0%
UA4000225940	6 місяців	11.01.2023	19.07.2022	10%
UA4000225668	1 рік	01.03.2023	22.03.2022	11%
UA4000225809	1 рік	21.06.2023	03.05.2022	11%
UA4000226195	1 рік	05.07.2023	19.07.2022	11%
UA4000225908	1,5 роки	25.10.2023	28.06.2022	11,5%
Долар США				
UA4000226211	3 місяці	13.10.2022	12.07.2022	3,5%
UA4000226138	6 місяців	29.12.2022	19.07.2022	4,0%
UA4000225775	1 рік	27.04.2023	31.05.2022	3,7%
UA4000225874	1 рік	25.05.2023	24.05.2022	3,7%
UA4000226120	1 рік	22.06.2023	19.07.2022	4,5%
Євро				
UA4000222509	8 місяців	01.12.2022	24.05.2022	2,5%
UA4000226039	1 рік	15.06.2023	14.06.2022	2,5%

У цей день «Міністерство фінансів України залучило до державного бюджету 575 млн гривень від продажу військових облігацій» [35] (рис. 3.1).

А ось на аукціоні, проведеному 4 жовтня 2022 року, Міністерство фінансів розмістило військових облігацій на суму 44,53 млн грн., традиційно пропонуючи інвесторам суто «гривневі військові облігації»:

- 16,60 млн грн під 12% із погашенням 5 квітня 2023 року;
- 14,52 млн грн під 14% із погашенням 27 вересня 2023 року;

- 13,40 млн грн під 16% із погашенням 13 березня 2024 року» [36]

Рис. 3.1. Характеристика військових облигацій, розміщених Міністерством фінансів України на аукціоні 27 вересня 2022 року [35]

Загалом же після початку російської агресії уряд України ухвалив рішення про поетапний випуск військових ОВДП, у зв'язку з чим урядовці планують залучити до державного бюджету внутрішні запозичення на суму до 400 млрд. гривень.

А лише «за час повномасштабної війни український бізнес та громадяни вже придбали військових облигацій на суму більше 100 млрд гривень» [15]. При цьому Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль зазначив, що уряд планує затвердити «постанову, яка дасть можливість кожному українцю старше 18 років просто і зручно придбати військові облигації через Дію» [15].

Таким чином, військові облигації є своєрідною позикою державі з боку фізичних або юридичних осіб на певний період часу. Громадяни або фірми отримують за це дохід у формі річних відсотків. До того ж, кожна інвестована у військові облигації гривня наближає перемогу України у цій війні.

Важливо зазначити, що номінальна вартість військових облигацій становить 1000 гривень або 1000 доларів США.

При цьому «безпосереднє інвестування громадянами у військові облигації здійснюється шляхом їх придбання у банків-первинних дилерів або у ліцензованих брокерів. Перелік банків та брокерів доцільно відслідковувати виключно на офіційному сайті Міністерства фінансів України, де публікуються умови проведення кожного чергового аукціону з продажу військових облигацій, зокрема строк ОВДП, сума мінімальної інвестиції (як правило, завжди від 1000 гривень), а також список банків-первинних дилерів та ліцензованих брокерів, де можливе придбання військових облигацій. Велика кількість брокерів та банків встановили мінімальну комісію за придбання військових облигацій, а деякі взагалі скасували будь-які комісії. Крім того, з боку держави інвестування у військові облигації звільнене від оподаткування» [60].

Слід акцентувати, що військовим облигаціям, як новаційному інвестиційному інструменту, властива низка переваг, зокрема:

- «можливість поштучного придбання (одна облигація коштує 1 000 грн);
- відсутність обмежень за статусом фізичних осіб та компаній;
- отримання доходу у вигляді виплати відсотків (від 11,3% до 18%);
- фіксація дохідності на весь період випуску цінних паперів;
- відсутність необхідності підтверджувати джерело походження коштів;
- гарантія повернення від держави всієї суми вкладень;
- відсутність податку на прибуток та військового збору (у той час, як дохід, отриманий від розміщення банківського депозиту, підлягає оподаткуванню);
- можливість укласти угоди РЕПО під заставу облигацій.

Українці, які знаходяться за кордоном, мають право підписати договір із продавцем онлайн. Для поповнення рахунку можна використовувати міжнародну картку» [8].

Відтак можемо стверджувати, що придбання населенням військових облігацій можна розглядати як хорошу сучасну альтернативу банківському депозиту.

Важливо також наголосити, що «погашення військових облігацій в повному обсязі гарантується державою, що робить їх одними з найбільш надійних цінних паперів. Фактично єдиний ризик для потенційного інвестора у такі облігації – це ризик несплати Україною боргів, тобто дефолт» [60].

Слід зазначити, що «військові облігації в паперовому вигляді не існують. Обіг військових облігацій здійснюється виключно в електронному вигляді» [60].

Окрім облігацій внутрішньої державної позики та військових облігацій, протягом кількох останніх років доволі популярним серед наших співвітчизників інвестиційним інструментом стала криптовалюта – фактично це є своєрідний код, котрий вираховують за допомогою доволі складних математичних обчислень на надпотужних й досить дорогих комп'ютерних системах. А позаяк вартість найбільш популярних серед населення криптовалют швидко зростає, то багато українців саме їх розглядають як інвестиційний інструмент, за допомогою якого можна доволі стрімко наростити власні заощадження.

Це твердження доводять і дослідження глобальної сервісної ІТ-компанії Triple-A, відповідно до яких «неочікувано Україна посідає перше місце за рейтингом країн, де є найбільше власників криптовалют стосовно усього населення. Так, в Україні мають криптовалюту 12,7% населення – 5,6 млн осіб. Друге місце посідає Росія, де власниками криптовалюти є 11,9% населення, на третьому місці – Венесуела (10,3%). Також до п'ятірки лідерів входять Сингапур (9% населення) та Кенія (8,5%)» [59].

До світових лідерів, де криптовалютою володіють «понад 5% населення, належать США, Індія, В'єтнам. У 39 країнах світу криптовалютою володіють від 2% до 5% населення. Серед таких – Велика Британія, Білорусь, Канада, Німеччина, Польща. Від 1 до 2% населення володіють криптовалютою у 73 країнах світу, наприклад, у Франції, Швейцарії, Японії та Новій Зеландії» [59].

При цьому, за даними вищезгаданої компанії, з-поміж країн, у яких найбільша кількість громадян володіє криптовалютою, лідируючі позиції посідають «Індія (100,7 млн. осіб), США (27,5 млн.) та Росія (17,4 млн.). Україна у такому рейтингу посідає вже не перше місце, а дев'яте, адже цифрові активи мають 5,6 млн. осіб» [59].

Принагідно зазначимо, що за підсумками крайнього декларування, проведеного в Україні, «652 українських чиновники за 2020 рік задекларували 46351 біткоїн, а це майже 75 млрд. грн.» [16].

Відтак маємо підстави стверджувати, що протягом кількох останніх років серед українців криптовалюта стає все популярнішим інвестиційним інструментом. Водночас нашим співгромадянам варто пам'ятати і про низку суттєвих ризиків, пов'язаних із цим інструментом інвестування власних заощаджень, позаяк ціни на криптовалюти досить сильно коливаються. А тому тут можна як багато заробити, так і стрімко втратити усі заощадження.

У зазначеному контексті важливо акцентувати, що наприкінці 2021 року Верховна рада схвалила Закон України «Про віртуальні активи» [47], домінуючою ціллю котрого є легалізація криптовалюти в нашій країні. Це, на наш погляд, можна вважати знаковою подією, адже, на думку експертів, він дозволить легалізувати операції з цим інвестиційним інструментом.

Світовий досвід інвестування заощаджень заможними особами у різноманітні інвестиційні активи свідчить, що «розподіл інвестицій надбагатих людей світу (зі статками понад 30 млн. дол. США) за типами фінансових активів є таким: інвестиційна нерухомість – 27%, акції – 23%,

облігації – 17%, готівка – 11%, особиста нерухомість – 8%, колекційні предмети – 5%, золото і дорогоцінні метали – 3%, криптовалюта – 1%» [33].

Проте слід наголосити, що криптовалюта, все ж таки, продовжує залишатися надто ризиковим інструментом для вкладення особистих заощаджень (на відміну, скажімо, від банківського депозиту, де ризики втрати заощаджень є значно меншими і, до того ж, після припинення дії воєнного стану в Україні максимальна сума гарантованого відшкодування за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для вкладників вітчизняних банків становитиме не 200 тис. грн., як це мало місце донедавна, а 600 тис. грн.). То ж потрібно дуже зважено підходити до інвестування власних заощаджень саме у цей актив.

У зазначеному контексті надзвичайно важливу роль, на нашу думку, відіграє рівень фінансової грамотності громадян, які бажають вкладати накопичені заощадження у різного роду фінансові активи. Позаяк ми абсолютно переконані, що лише фінансово грамотна особа здатна зважено обирати той чи інший інвестиційний інструмент для вкладення своїх заощаджень, ставити чіткі вимоги до якості інвестиційних продуктів і послуг, що, відповідно, мінімізуватиме прояви фінансового шахрайства й убезпечуватиме громадян від інших злочинів стосовно їхньої власності.

Варто також акцентувати, що фінансова грамотність не лише дає можливість грамотно планувати й ефективно використовувати кошти особистого або ж родинного бюджету, виходячи із фінансових потреб та цілей домогосподарства, але й уникати зайвої заборгованості перед кредитними установами, котрі пропонують свої послуги на фінансовому ринку України. Тож переконані, що особисте «фінансове планування є однією з основ управління та контролю за фінансовим станом кожної людини» [28, с. 63], у тому числі і у сфері заощаджень зокрема.

Відтак громадяни, обираючи відповідні інструменти для інвестування власних заощаджень, мають враховувати не тільки доцільність й економічну ефективність таких вкладень, а й співвідношення можливої дохідності і

ймовірного ризику стосовно пропонованих їм для інвестування інструментів. Позаяк лише диверсифікований підхід до інвестування заощаджень здатен гарантувати фінансову безпеку вітчизняних домогосподарства у нинішніх кризових умовах як в Україні зокрема, так і світі загалом.

Висновки до розділу 3

У нинішніх реаліях спроможність громадян вдало, ефективно і, що найголовніше, безпечно інвестувати власні заощадження значною мірою залежить як від загального стану вітчизняної економіки, рівня доходів населення і його споживчих уподобань, так і від здатності громадян прогнозувати усі ймовірні ризики і потенційні вигоди від інвестування заощаджених коштів.

Також у формуванні спроможності громадян зважено підходити до інвестування власних заощаджень надзвичайно важливу роль відіграє рівень фінансової грамотності населення, адже лише фінансово грамотні громадяни здатні убезпечити себе та свої родини від різного роду проявів фінансового шахрайства та інших економічних злочинів із заощадженими коштами.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і запропоновано практичні рекомендації щодо основних векторів активізації залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств до інвестиційних процесів в умовах нинішньої складної фінансово-економічної та військово-політичної ситуації в Україні. У результаті проведеного дослідження зроблено низку висновків науково-теоретичного та прикладного характеру.

1. Заощадження домогосподарств завжди були, є і продовжують залишатися потужним джерелом внутрішніх інвестиційних ресурсів та вагомим фактором розвитку національної економіки будь-якої країни світу, зокрема й України. Безперечно, у нинішніх складних реаліях процеси формування та використання заощаджень вітчизняними домогосподарствами значно сповільнилися, що пов'язано насамперед із початком військової агресії РФ проти нашої держави. Проте переконані, що, навіть не зважаючи на негативний вплив кризової ситуації, пов'язаної із поширенням пандемії COVID-19 та початком повномасштабної війни в Україні, інвестиційний потенціал заощаджень вітчизняних домогосподарств все ще залишається досить великим, і його слід якомога ефективніше використовувати в сучасних умовах.

2. Формуючи власні заощадження, громадяни завжди намагаються обирати найоптимальніші (звичайно ж, насамперед з позиції дохідності й ризиковості) форми заощаджень, до котрих традиційно належать: готівкові кошти на депозитних рахунках у банківських установах та небанківських фінансових інституціях; вкладення у цінні папери, передусім державні (зокрема, облігації внутрішньої державної позики та військові облігації); у страхові поліси зі страхування життя; готівкові кошти у національній й іноземних валютах; придбання інвестиційно привабливих матеріальних активів, зокрема: комерційної нерухомості, золота й інших дорогоцінних металів та каменів, антикваріату, творів мистецтва тощо.

3. Проте для того, аби члени вітчизняних домогосподарств мали змогу формувати власні заощадження, вони, окрім, звичайно ж, достатнього рівня особистих доходів, мають також володіти відповідними фінансовими знаннями з тим, аби мати змогу ефективно інвестувати сформовані заощадження у різноманітні фінансові інструменти, що їх пропонує сучасний ринок. Однак рівень фінансової грамотності українців все ще залишається недостатньо високим, оскільки, як свідчать експертні дослідження, Україна нині, на жаль, посідає крайнє місце в рейтингу фінансової грамотності серед 30 країн, що входять до Організації економічного співробітництва і розвитку.

4. Здійснений у кваліфікаційній роботі аналіз основних форм заощаджень вітчизняних домогосподарств показав, що серед організованих форм заощаджень наші співвітчизники традиційно віддають перевагу зберіганню коштів на банківському депозитному рахунку та готівковим заощадженням як у національній, так і іноземних валютах (так звані «неорганізовані заощадження»). При цьому помітною тенденцією на ринку вітчизняних банківських депозитних послуг протягом останніх кількох років є зменшення вартості гривневих депозитів (до 7-8% річних) та валютних депозитів (до 0,5-0,7% річних). Показовим є і той факт, що більшість українців почали формувати свої заощадження на короткостроковий період. Також пандемія COVID-19 спровокувала зростання частки гривневих депозитів «на вимогу» (до 56%). Вважаємо, що причина такої поведінки криється не лише в недостатній фінансовій обізнаності, але й у суттєвій недовірі українців до діяльності вітчизняних фінансових інституцій та неможливості здійснювати тривале фінансове планування через перманентні економічні трансформації та різного роду політичні й фінансові кризи, що періодично виникають в Україні, жодним чином не сприяючи активному формуванню заощаджень та їх трансформації у важливий інвестиційний ресурс.

5. Українські домогосподарства, традиційно надаючи перевагу банківським депозитам, незаслужено, на наш погляд, оминають своєю

увагою й інші, не менш привабливі, інвестиційні інструменти, що їх пропонує зокрема і вітчизняний сектор небанківських фінансових послуг. Наприклад, досить перспективним у зазначеному контексті вважаємо розвиток вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення громадян як доволі нового інвестиційного інструменту, сутність котрого полягає в акумулюванні пенсійних внесків від вкладників на тривалі терміни та інвестуванні залучених коштів передусім з метою їх накопичення і захисту від інфляції. Проте, на жаль, діяльність недержавних пенсійних фондів щодо залучення заощаджень українських домогосподарств до інвестиційних процесів не набула в Україні належного розвитку, а відтак користується не надто великою популярністю серед українців, що зумовлено насамперед нетривалим періодом їхнього функціонування в Україні, а тому і складністю вибору громадянами конкретного фонду для здійснення заощаджень. Однак вважаємо, що така форма заощаджень домогосподарств, як накопичення на власну пенсію, має достатній потенціал для свого поступового розвитку в Україні.

6. У сучасних складних соціально-економічних та військово-політичних реаліях важливу роль у формуванні заощаджень вітчизняних домогосподарств продовжує відігравати їх неорганізована форма, тобто готівкова національна та/або іноземна валюти, що знаходяться «на руках» у населення, а відтак перебувають поза фінансово-банківською системою і не інвестуються в матеріальні чи фінансові активи або ж започаткування та ведення власного бізнесу. Причому фахівці по-різному оцінюють обсяги таких заощаджень, а саме в діапазоні від 20 до 60 млрд. доларів США.

7. Експерти зазначають, що левову частку в неорганізованих заощадженнях українських домогосподарств посідають «тіньові» доходи, з яких свого часу не були сплачені відповідні податки. То ж надзвичайно актуальним у цьому контексті є успішне проведення податкової амністії в Україні, що стартувала у вересні 2021 року й триватиме до 1 березня 2023 року, згідно з якою громадяни отримали можливість не лише вигідно

«узаконити» свої «тіньові» доходи, але й навіть заробити на цьому, вкладаючи їх у такі державні цінні папери як облігації внутрішньої державної позики, середня дохідність за якими складає від 11 до 14% (що значно вище, ніж за гривневими депозитами), а дохід, отриманий від інвестування в ОВДП, не оподатковується (на відміну, наприклад, від доходів, отриманих від вкладень у інші фінансові інструменти, зокрема банківський депозит).

8. У сучасних умовах повномасштабної війни РФ проти України надзвичайної популярності набувають військові облігації, які стали вагомим інвестиційним інструментом наповнення дохідної частини державного бюджету і кошти від яких спрямовуються на безперервне фінансування потреб України в умовах воєнного стану, насамперед на оборонні і соціальні потреби (за допомогою військових облігацій урядовці планують залучити до державного бюджету коштів на суму понад 400 млрд. гривень). Перевагами цього інвестиційного інструменту є: можливість поштучного придбання (одна облігація коштує 1 000 грн.); отримання доходу у розмірі від 11 до 18% (що значно вище за банківський депозит); гарантія повернення від держави всієї суми вкладень; відсутність сплати податку на доходи фізичних осіб і військового збору (тоді як дохід, отриманий від розміщення коштів на банківському депозиті, підлягає оподаткуванню) тощо. Відтак можемо стверджувати, що придбання населенням військових облігацій можна розглядати як хорошу сучасну альтернативу банківському депозиту.

9. Насамкінець зазначимо, що у нинішніх складних соціально-економічних та військово-політичних реаліях першочерговим завданням є якнайшвидша перемога над зовнішнім агресором і поступова відбудова економіки України та відновлення економічного зростання. Переконані, що неабияку роль у цьому процесі відіграватимуть і заощадження домогосподарств як потужний інвестиційний ресурс такого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія. К.: КНЕУ, 2002. 276 с.
2. Андрущенко А.В. Основні недоліки методів вкладення коштів на сучасному етапі розвитку системи фінансів населення. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. №1 (116). С. 204-209.
3. Беззуб І. Податкова амністія: українські реалії та зарубіжний досвід. Громадська думка про правотворення. 2021. № 7 (212). С. 5–13.
URL : <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2021/7.pdf>
4. Белозеров С.А. Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. 194 с.
5. Берегуля А.Я. Заощадження населення в умовах економічного зростання: автореф. дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.08 / Одеса: Одеський державний економічний університет, 2007. 21 с.
6. Білоус О. Ставки за рік впали на третину: під який відсоток можна розмістити депозит. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/remont-slozhnosti-nikto-vypolnyal-fregat-1642161227.html>
7. Вдовиченко А.М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України : монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. 225 с.
8. Військові облігації: що це, переваги інструмента та допомога державі.
URL : <https://vitatv.com.ua/novyny-kompaniy/viyskovi-oblihatsiyi-shcho-tse>
9. Військові ОВДП. URL : https://mof.gov.ua/uk/local_bonds_issued_during_the_war_time-572
10. Гривневі вклади населення зросли найвищими за 10 років темпами. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/26/670371/>
11. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
12. Доходи та витрати населення у 2016-2021 роках. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

- 13.Дубровик-Рохова А. Податкова амністія: старт і фальстарт реформи. URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/podatkova-amnistiya-start-i-falstart-reformy>
- 14.Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2002. №2. С. 165–175.
- 15.З початку війни українці придбали військових облігацій на 100 мільярдів – Шмигаль. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3573025-z-pocatku-vijni-ukrainci-pridbali-vijskovih-obligacij-na-100-milardiv-smigal.html>
- 16.Заощадження у криптовалюти: хто з політиків задекларував найбільше цифрових грошей. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/27/infografika/polityka/zaoshhadzhennya-kryptovalyuti-xto-politykiv-zadeklaruvav-najbilshe-cyfrovyx-hroshej>
- 17.Заяць В.С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 5. С. 4-6.
- 18.Карковська В.Я. Залучення заощаджень в інвестиційний процес економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2019. №4. С.123-127.
- 19.Карковська В.Я. Заощадження як джерело інвестиційних ресурсів у національній економіці. Економічний простір. 2018. №9. С. 32-39.
- 20.Квасницька Р.С. Формування та використання інвестиційного потенціалу інститутів фінансового ринку України : дис. ... д-р. екон. наук : 08.00.08; ДВНЗ «Ун-т банків. справи». Київ, 2016. 595 с.
- 21.Кізіма Т. Тенденції та перспективи розвитку основних форм заощаджень домогосподарств в Україні. Світ фінансів. 2010. Вип. 3. С. 60–72. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19186/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>
- 22.Кізіма Т.О. Аналіз «Витрати – Обсяг – Прибуток» у діяльності спільних підприємств. Фінанси України. 2000. №4. С. 37-41.

23. Кізима Т.О. Прагматика та перспективи трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції. Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 10. С. 22-26.
24. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики : Дисерт. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук за спец. 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2011. 467 с. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3086/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2.%D0%9E.%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
25. Кізима Т.О., Луцишин О.О. Аналітичний огляд інфраструктури фінансового ринку України: інституційний аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2016. Вип. 2 (30). С. 62-69. URL : <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2016/30/13.pdf>
26. Кізима Т.О., Письменний В.В., Коваль С.Л. та ін. Методика викладання фінансової грамотності : навчальний посібник / за ред. д.е.н., професора Кізими Т.О. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 200 с. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29196/1/%d0%9c%d0%92%d0%a4%d0%932017.pdf>
27. Кізима Т.О. Заощадження домашніх господарств: сутнісно-теоретичні та класифікаційні аспекти. Формування ринкових відносин в Україні. 2010. Вип. 10 (113). С. 200-206.
28. Кізима Т., Куцяк В. Особисте фінансове планування: сутність, специфіка, основні етапи. Світ фінансів. 2015. Вип. 3. С. 62-70. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/891/899>
29. Корнилюк Р. Взяти у борг: як працювали кредитні спілки 2021 року. URL : <https://mind.ua/openmind/20236490-vzyati-u-borg-yak-pracyuvali-kreditni-spilki-2021-roku>

30. Красножон С. Заощадження населення як передумова інвестування. Ринок цінних паперів України. 2010. № 7. С. 43-46.
31. Кулеша В.О. Сутність і особливості управління заощадженнями населення. Збірник наукових праць ЧДТУ. С. 45-49. URL : <http://www.nbu.gov.ua>
32. Левченко Н.В. Інститути розміщення заощаджень населення: становлення та перспективи розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 8 (99). С. 178-183.
33. Лялікова А. Число надбагатих людей в світі перевищило півмільйона людей. URL : <https://investory.news/kilkist-nadzamozhnix-lyudej-u-sviti-perevishhila-piv-miljona-osib/>
34. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс : Принципы, проблемы и политика; [пер. с англ.]; В 2 т. К.: Хагар-Демос, 1993. Т. 1. 785 с.
35. Мінфін розмістив військових облігацій на майже 575 мільйонів. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3580778-minfin-rozmistiv-vijskovih-obligacij-na-majze-575-miljoniv.html>
36. Мінфін розмістив на аукціоні облігації на 44,5 мільйона. URL : <https://minfin.com.ua/ua/2022/10/04/93332027/>
37. НБУ: населення в січні-жовтні продало валюти на \$1,7 млрд більше, ніж купило. URL : <https://finbalance.com.ua/news/nbu-naselennya-v-sichni-zhovtni-prodalo-valyuti-na-17-mlrd-bilshe-nizh-kupilo>
38. НБУ: оцінки, що на руках в населення \$85 млрд, - маячня. URL : <https://finbalance.com.ua/news/nbu-otsinki-shcho-na-rukakh-v-naselennya-85-mlrd---mayachnya>
39. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2015. №2 (167). С. 73-80.
40. ОВДП набирають популярність серед представників середнього класу – НАБУ. URL : <https://psm7.com/uk/news/ovgz-nabirayut-populyarnost-sredi-predstavitelej-srednego-klassa-nabu.html>

- 41.Олехова О., Матвієнко Н. Податкова амністія в Україні: який іноземний досвід варто врахувати? URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025118-podatkova-amnistiya-v-ukrayini-yakiy-inozemniy-dosvid-varto-vrakhuvati>
- 42.Підвищення ставок за депозитами розтягнеться на місяць. URL : <https://finclub.net/ua/news/pidvyshchennia-stavok-po-za-depozytakh-depozytamy-roztiahnetsia-na-misiats.html>
- 43.Підсумки діяльності кредитних спілок за 2021 рік та наглядові дії за результатами аналізу звітності, поданої до Національного банку. URL : [https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%9A%D0%A1%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%86%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%20\(3\).pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%9A%D0%A1%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%86%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%20(3).pdf?v=4)
- 44.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2021 р. URL : https://www.nssmc.gov.ua.npf_3_kv-2021
- 45.Податкова амністія: уже задекларували 150 мільйонів. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/5/679465/>
- 46.Президент підписав закон про 100% гарантії депозитів на період війни. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3455755-prezident-pidpisav-zakon-pro-100-garantii-depozitiv-na-period-vijni.html>
- 47.Про віртуальні активи : проект Закону України № 3637 від 8 вересня 2021 року. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>
- 48.Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету : Закон України №1539-IX від 15.06.2021р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20>
- 49.Процентні ставки за строковими депозитами, залученими банками у фізичних осіб. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>

- 50.Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації. Актуальні проблеми економіки. 2007. №5. С. 173–178.
- 51.Садовничий В. Що відбулося з Україною: найголовніші графіки 2021 року. URL : <https://finclub.net/ua/infographica/shcho-vidbulosia-z-ukrainoiu-naiholovnishih-grafiky-2021-roku.html>
- 52.Свердан М.М., Славкова А.А. Механізм формування заощаджень населення: фіскальні чинники стимулювання. БизнесИнформ. 2009. №4. С. 27–31.
- 53.Семюельсон П.А., Нордгауз П.А. Мікроекономіка : підручник; [пер. з англ.]. К.: Основи, 1998. 676 с.
- 54.Сломан Дж., Сатклифф М. Економікс [пер. с англ. : Габенов Н.А. и др.]. 5-е изд. СПб. : Питер, 2005. 830 с.
- 55.У Нацбанку констатують підвищення ставок за депозитами. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3508069-u-nacbanku-konstatuut-pidvisenna-stavok-za-depozitami.html>
- 56.У Нацбанку оцінили обсяг готівки на руках у населення. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/04/novyna/finansy/naczbanku-oczynily-obsyah-hotivky-rukax-naselennya>
- 57.Фінанси : підручник [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
- 58.Фомішина В.М. Проблеми диверсифікації фінансових інструментів при розміщенні заощаджень приватних дрібних інвесторів. URL : <http://www.nbu.gov.ua>
- 59.Частка власників криптовалюти в Україні – найбільша у світі. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kryptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti>
- 60.Чорний О. Все, що треба знати про військові облігації: переваги, ризики та допомога у війні. URL : <https://delo.ua/uk/finance/vse-shho-treba-znati-pro-viiskovi-obligaciyi-perevagi-riziki-ta-dopomoga-u-viini-395657/>

- 61.Шевалдіна В.Г. Вплив доходів населення на формування заощаджень. С. 201-208. URL : <http://www.nbu.gov.ua>
- 62.Ярова М. Депозити і нерухомість: скільки, як і куди інвестують айтишники в Україні – дослідження. URL : <https://ain.ua/2019/02/14/chastnye-investory-v-ukraine/>